de la Revue Arménienne HANTESS
au Couvent des R.R. P.P. Méchitharistes
à VIENNE
VII Méchitharistingasse 4

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ
ՄԱՄՈՒԼ

ԿԻՍԱՄԱՍԵԱՅ

Ազգային, Գրական եւ Քաղաքական

28ՐԴ ՏԱՐԻ

1898

ԹԻՒ 2 15 ՅՈՒՆՎԱՐ

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ
Մ. ՄԱՄՈՒԵԱՆՑ

ՉՄԻՒՌՆԻԱ
ՏՊԱԳՐ. ՄԱՄՈՒԵԱՆՑ

WIEN 7/2
62
BESTELLT
2.2.98
8-9 V

ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԵՐ ԱՐՔԱՆԱՆ ԳԻՐՔԸ 41
ԳՆԳՏՆԵՈՅՋ ՆԱՐԵՆՑ (Գրիգոր Կ. Յակոբեան) . . 45
ՈՈՉՆՑԻՆ ՇՆՈՐՀԱՑՆ 55
ՍԲՈՒԱԿ ԳԻՆՈՑ 59
ԱՒԵԹՈՒՆԻԿՆ Մ. Է. ՄԼՋՈՅԻՒՐԵԱՆԻ (Ս ա՛ռաջ Ա.ելոյ) 60
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՆԿԱՐՔ ՄԸ (Մ. Նառպարեան) . . . 61
ԴՐԱԴԱՏԱԿԱՆ (Խօսակ) 65
ՔԱՐ-ԲՆԵՐՔ (Մ. Ե.) 70
ԱՐՔԱՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆ ԻՒՐԵՆՏԻՒ . 73
ԱՒՏՆԻՆ ԳՈՐԾԵՐ (Սիրական) 77

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՄԱՍՄՈՒՃԵԱՆ

Թղթիւրի համար տարեկան 3 1/2 տուր. ոսկի
» » » 2 » »
Ա. իւր վարժարանին » 2 1/2 » »
Ա. Պօղոսի եւ Փրկ. Կոյսի » 4 » »
» » 2 » »
Ա. իւր վարժարանին » 3 » »
Ա.առաւտեան համար » 8 թուղթի ֆունտ
» » 4 » »
Ե.թրատայի » » 12 ֆունտ
» » » 8 1/2 »

ԿԱՆԽԻԿ ՎԱՃԱՌՆԱԼԻ

Հասցէ՝

Ա. Մամուրեան — ԻԶՄԻՐ

M. Mamourian — Smyrne

Հ. ՇԱՀՈՒՄ

ԱՌԱՔԻՋ ԱՊՐԱՆԱՑ ԵՒ ԵՐԱՐՆԵՐՈՒ

Ամեն տեսակ ապրանաց և ծրարներու առաքում թէ ծովու և թէ ցամաքի ճամբով աշխարհիս ամէն քաղաքներու և գիւղերու համար։

Յաճախորդաց ցարդ ցոյց տուած իրաւունքներէ քաջալերուած՝ նոյնպիսի պատիւ ունիմ յանուանել։ Յարգ. Հաստատութեան թէ նոր մասնաճիւղ մը բացած եմ ի կ. Պոլիս ուր պիտի գործէ նոյն ճիւղի մէջ և միևնոյն պայմաններու ներքև ինչպէս առաջ հըրատարակած եմ։ Ուստի սակից Պոլիս և վոխադարձաբար ամեն տեսակ ապրանք կամ ծրարներ ղրկել փափաքողք կը խնդրուի դիմել առ Հ. ՇԱՀՈՒՄ։

Զգուշանալ 7 Ռուսաց Նիհլիբծին և ի Պոլիս Կալֆա 1 Աթոռ Խան

Ամենէ ազան ամենէ ապահով եւ ամենէ արագ

ԴԵՐԶԱԿԱՏՈՒՆ

ԳԷՈՐԳ Մ. ՔԷՉԻՇԵԱՆ

Ապակեվաճառանոց Նոտռ-Ֆէյեան ֆէրհանէյն Կէյ, Թիւ– 1

Վաճառատունս հատատուած օրէնիւք աւղ ժամանակին մէջ ունեցած բազմաթիւ յաճախորդներու, ապացոյց մի են թէ. մենք մեր յայտարարութեան հաւատարիմ գտնուած ենք, հարկ չիկայ զովեանները չատլել. յայտնի, մեր գործերը իկայ են արդէն՝ թէ դներու ազանութեան հետ նաև ունինք մեծ առաւելութիւն մը ուրիշ նմանօրինակ հաստատութիւնները ձևի, կարի և ապրանքի մասին։ Երեւակայեցէք թէ որչափ դժուարին է ամեն մէկ անհատի ճաշակը գոհացնել և ձևին յարմարութիւն տալ, նա մանաւանդ երբ այդ անձը աւագին անգամ է որ հազուստ չինել կուտայ մեզ։ Ուստի ինչպէս մինչև այսօր, նոյնպէս ալ այսուհետև պիտի աշխատինք ամեն չանք և զոհողութիւն չի խնայել նոյն իսկ ամենէ բծախնդիրները անգամ գոհացընել։

Աւելորդ չենք համարիր նաև յիշացնել թէ վաճառատանս մէջ կը գտնուի քաղմիրներու, փաուճներու և այլ տեսակ աուելիներու ճոխ հաւաքածոյ մի. և թէ պատրաստ կարուած հագուստներ ալ ունինք։

ՄԵԾ ԴԵՐՁԱԿԱՏՈՒՆ

ԹԻՒ **37**

ՕՍՄԱՆ ՉՈՒՏԷ ԽԱՆ, ՎԵՐԻ ՅԱՐԿ

Պատիւ ունիմ յայտարարել Պատ. հաստատութեան և մանաւորապար իմ բազմաթիւ Արգոյ յաճախորդներուս, թէ ուրախ եմ այս անգամ իրենց կարենալ իմացնելու հետեւեալ կարգադրութիւններս, որով անտարակոյս պիտի յաջողիմ աւելի շատ գոհացնել ինձ դիմողներն։

1⁰ Կատարելագործած եմ իմ ձեւագիտութիւն՝ անգլիական նորաձեւութեան հետեւելով։

2⁰ Աչխատաւորներուս մէջ մանաւոր փոփոխութիւններ ըրած եմ, փորձառու նոր վարպետներ առնելով։

3⁰ Կատարեալ ուղղութիւն և ճշդութիւն դերձակատանս հիմնական սկզբունքներն են, հետեւարար ու և է խնամք պիտի չզլացուի յաճախորդներուս յանձնելու համար ճաշակաւոր և տոկուն ղեստաներ, և ներկայացնելու անգլիական ղեստաեղէնի նիւթեր, որոնք մինչեւոյն ժամանակ գիներուս չափաւորութեան կողմէ՝ վստահ եմ թէ անմրցելի պիտի լինին։

Ջերմապէս կը յանձնարարեմ ճաշակի տէր անձանց գալ և փորձել դերձակատունս։

ՊՕՂՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

ՄԵԾ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ

Հայոց ազգ. Ն. Ռ.

Դ. ԵՒ Լ. ՃԷՐԻՏՃԵԱՆ

Պատիւ ունինք ծանուցանել Արդպ Հաստատութեան և մանաւորապար մեր Պատ. Յաճախորդներուն թէ վերջերս մեր վաճառատունը խնամով ճոխացուցած ենք զանազան ուսեանեղէնով։

Մեղ դիմողը ամէն ինչ պիտի գտնէ շատ ժամն գիներով։

Ունինք նաև Ափիսերի և ուրիշներու ընտիր օճառներ, նոյն գործատուններէն ծախուած գիներու վրայ ԱՒԱՆՑ ամենափոքր յաւելապրութիւն մ՚ընելու։

Դիւրութեան համար մեր Յաճախորդներուն հաշուեառներնիր կը յանձնենք և մեր սովորութեան համեմատ հաշիւները ամիսը անգամ մը կը փակենք,

ՈՒՀԱՄԵՄԱՏ ԱԺՆՈՒԹԻՒՆ

2 4—24

ԶՐԻ ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՔ

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ-ԳՐԱՍՏՐԱՑ ԸՆՏԵՐՈՒԹԻՒՆ

Գիշերային ձրի դասախօսութիւնք կը լինին Հայերէն, Անգլիերէն, Ֆրանսերէն և Թրքերէն լեզուներով, նոյնպէս նաև Թուաբանութիւն, կրօնք և այլն. կիրակի, 10 ½էն 11 ½ Աշխարհագրութիւն, Երկուշաբթի, 6 ½ — 7 ½ Հայերէն — 7 ½ էն 8 ½ Ֆրանսերէն կամ Անգլիերէն, Չորեքշաբթի, 6 ½ էն 7 ½ Թուաբանութիւն, — 7 ½ էն 8 կրօնք, Հինգշաբթի, 6 ½ էն 7 ½ Հայերէն, — 7 ½ էն 8 ½ Ֆրանսերէն կամ Անգլիերէն, Ուրբաթ 6½ էն 7½ Թուաբանութիւն Մեսրոպեան վարժարանի մէջ։

Այդ այն անուս պատանիներն, որք չուկայի մէջ գործով կամ արուեստով կ'զբաղին, թող վուխան օգտուիլ այս առթէն, նիւթապէս կարօտ աշակերտաց դպրոցական պիտոյքն՝ ձրիաբար կը հայթայթուին։

16—24

Յ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ և Վ. ՋՄՒՒՐՆԱԿԵՍԵԱՆ

ԺԱՄԱՓՈՐՍՔ

Պատիւ ունինք ծանուցանել արդոյ հասարակութեան թէ ի Յուհա Պէտրմ ն թիւ 14 մեր նոր բացած վաճառատան մէջ կը ծախուին մեծ և փոքր քանակութեամբ ամեն տեսակ ժամացոյցներ. ոսկիէ, արծաթէ, նիքէլ, սև oxidé, զարնող, ամսացոյց և քրոնօմէթրը դրսեան ժամացոյցներ։

Զարթուցիչ, պատի և դպրոցի մեծ ժամացոյցներ (pendules)։

Զանազան տեսակ գոհարեղէնք ինչպէս ապարանչան, քարփիցա եւն։

Ժամագործներու և ոսկերչաց վերաբերեալ ամեն տեսակ զանազան գործիներ։

Հոս կը յարդարուին ամեն տեսակ ժամացոյցներ լրապէս երաշխաւորեալ։

Ժամացոյցներու վաճառումն և յարդարումն արտակարգ գեղջեալ գիներով կ'ընէ։

ԱՐՋԱՆԱԳՈՐԾ ՆԻԿՈԼԱՍ ԲԵՐՈՒԲԻՒ և ԸՆԿ. Պատիւ ունին ծանուցանել Արգոյ Հայ հասարակութեան թէ մարմարէ ամեն տեսակ գերեզմանաքարեր և արձաններ կ'չինեն խիստ չափաւոր գիներով և թէ յոժար կամօք պատրաստ են իրենց չինած գործին փոխարէն իրենց սակարկած ժամանակէն 12 ամ. Հարիւր նուիրել աղգային հիւանդանոցին: Իրենց գործատեղին կ'գտնուի քարափանց փողոցը թիւ. 76 Անգլիոյ հիւպատոսարանին դիմացը: Նոյնպէս պարտ կ'համարեն յայտնել թէ որ և է գործի մը յանձնարարութեան ժամանակ պիտի չինեն ամեն գործ առանց կանխավճար առնելու և իրենց գործն յաճախորդին կոզմէ հաւնուելէ վերջ պիտի ստանան ամբողջ պատմարն:

Վստահ են որ արգոյ հայ հասարակութիւնն պիտի դիմէ իրենց և ամեն կերպով գոհ պիտի ձգայ թէ գիներու չափաւորութենէն և թէ գործերու մարդութենէն ու նամանութիւնէն:

2—7 **ՆԻԿՈԼԱՍ ԲԷՐԱՒԻՍ և ԸՆԿ.**

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

1898

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏՀԱՆ Պ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԳԻՆ 6 ՂՐՈՒՇ

ՕՐԱՑՈՅՑ

Ի. ՓՐԿՉԵԱՆ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

1898

ԳԻՆ 60 ՓԱՐԱ

Իզմիր Կեդրոնական Մանուկեան Դրատուն

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԽԸ. ՏԱՐԻ

ԹԻ 2 — 15 ՅՈՒՆՎԱՐ 1898

ՄԵՐ ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ

Ազգային վիճակին իրագէկ ամեն հայ կ'խոստովանի որ ազգեցիկ միջոցներ կարևոր են վերակազմելու համար մեր եկմտական, տնտեսական և կրթական հաստատութիւնները՝ որ գրեթէ լիովին անորոշ և անկերպարան դրութեան մէջ են։ Եթէ վարչային մարմինները այս պաշտօնին մէջ դեր մ'ունին կատարելու, մեծագոյն պաշտօնը ժողովրդեան կ'պատկանի։ Ամեն հանրային խնդիրներու լուծումը կամ կարգադրութիւնը վերին հեղինակութենէ մ'սպասելն ապիկար և անճարակ ժողովրդեան մը յատուկ է։ Այս ապիկարութեան և անճարակութեան օրինակ կ'հանդիսանան հայք ամեն անգամ որ իրենց բերանը պրկած, ձեռներն ու քսակները կապած՝ ակնդէտ կ'նային թէ ինչ կերպով պիտի շարժին

ու գործեն պաշտօնական մարմիններն իրենց հանրային կենաց վերաբերող զանազան կարգադրութեանց մէջ։ Վարչութիւն մ'ի պաշտօն կ'կոչէ կարգ մ'անձեր զոր ձեռնհաս կ'համարի այդ պաշտօնին, և ահա հետզհետէ կ'հրաժարին այդ ընտրեալ անդամներն՝ կամ դժուարութեանց առջև վհատելով, և կամ անձնական նկատումներու բերմամբ։ Իսկ եթէ միահամուռ աշխատելու յօժարութիւն ունին, հասարակութեան կողմէ այնպիսի անտարբերութիւն և անզգայութիւն մը կ'տեսնեն, որ յուսակտուր պաշտօնէ կ'քաշուին։ Այսպիսի պարագայից մէջ ի՛նչ ընէ վարչութիւն, ի՞նչ ընէ խորհուրդ, քանի որ մէկ կողմէ անհամաձայնութեան կ'բախի, միւս կողմէ հանրային անհոգութեան և պարտազանցութեան առջև ուժաթափ կ'մնայ, կամ անհեթեթ հակառակութեան մը կ'հանդիպի։ Ո՛ և է վարչային իշխանութեան, և յատկապէս հայ հասարակութեան պաշտօնական մարմնոյ մը բարոյական ոյժն ու ազդեցութիւնը նոյն հասարակութեան վստահութենէ կ'ծագի, վստահութիւն՝ որ երբ մի անգամ պակսի, կ'պակսի նաև այն չարժառիթն որ գործունէութեան և արդիւնաւորութեան կ'առաջնորդէ։

Արդ՝ միթէ այդ փոխադարձ անվստահութի՞ւնն է պատճառ իրաց արդի տարտամ կացութեան, միթէ սահմանադրական ժողովրդեան մը ծոցէն չե՞ն ծագիր այն մարմիններն որ կազմուած են այդ ժողովրդեան տոհմային այլազան գործերը տնօրինելու և անոր տնտեսական, կրթական և այլ կարևոր շահերու պաշտպանութեան հսկելու։ Սակայն ենթադրելով որ սահմանադրութեան արդի կիրառութիւնն և բացառիկ պարագաները չեն ընծայեր ազգին ինչ որ օրինօք փափաքելի է, ո՞վ կ'արդիլէ ժողովուրդը քննելու, ըմբռնելու իր վիճակն և կարգ մ'անպատեհութեանց դարմանը խորհելով ինքնօգնութեամբ կամ դաշտօնապէս զայն հայթայթելու։ Ընհատական և հասարակական գործունէութիւնը մեծապէս կ'նպաստեն մի շատ զեղծումներ բառնալու, զեղծումներ՝ որ անտարբերութեամբ կամ ձեռնպահութեամբ չեն սրբուիր։

Թերևս առարկուի թէ՝ ամեն ուրեք ժողովուրդը միակ հոգ ու մտածումն ունի, այս է դարմանել տնտեսական տագնապէ ծագած աղէտները, հիւանդանոցները լաւ մատակարարել, հանգանակութեան համար բարեսէր անձերու առատաձեռնութեան դիմել և ի վերջ՝ օգնել՝ իբրև քրիստոնէական պարտաւորութեան գործ՝ այն Մանկանոց և այլ անուամբ հիմնուած հաստատութեանց որ անմիջական օժանդակութեան կարօտ են։ Թո՛ղ թէ այդ վախէն ըստ արժանւոյն չկատարուիր, թող թէ կեդրոնական հիւանդանոցն անգամ, այնքան տատանումներէ ետև՝ հազիւ ուրեմն մօտ օրերս՝ նոր Հոգաբարձութեան մ՚ընտրութեամբ, բարւոք մատակարարութեան երես տեսնելու յոյսեր կ՚տայ, միթէ չկա՞ն այլ հիմնարկութիւններ՝ որու բարեկարգութեամբ և կանոնաւոր տնտեսութեամբ կրնան, դէթ անուղղակի կերպով, մի և նոյն նպատակին տանել այս է՝ կենաց պայքարն անվհատ վարելու կարող, խոհեմ, պարտաճանաչ, գործունի և աչխատասէր սերունդ մը պատրաստելու։

* *
*

Այս պատրաստութեան կայանները պիտի լինին մեր տոհմային դպրոցներն, որ դժբաղդաբար այդ պաշտօնն արդիւնաբար կատարելու կացութեան մէջ չեն գտնուիր, հակառակ պաշտօնական չանիյ։ Եւ ինչո՞ւ համար։ Այս պարզ պատճառաւ, որ մեն մի թաղի, գիւղի, քաղաքի հայ Հասարակութիւնն ստէպ ըմբոստ կ՚գտնուի պաշտօնական ծրագիրներու, կամ իբրև անյարմար, կամ իբրև անբաւական և կամ տեղական վարչութեան իրաւանց իբրև բռնաբարում նկատելով, և տեղ տեղ աւելի պատշաճ դատելով ազգին մանկտին օտար վարժարաններու հանմէց յանձնել քան տոհմային դաստիարակութեամբ զանոնք կրթել։ Այս առարկութիւնները կրնան իրենց հիմնաւոր կամ անհիմն պատճառներն ունենալ, բայց երբէք չեն կրնար արդարանալ երբ ազգային տատիարակութեան միօրինակ, արդիւնաւոր և գործնական

ուղղութիւն մը տալու անկեղծ և բանաւոր փորձեր խանգարելու և ի դերև հանելու կ'ձգտին։

Շատ տարիներէ ի վեր՝ քանի՛ քանի խորհուրդներ, քանի՛ քանի՛ ծրագիրներ, կեդրոնացման յատակագծեր, իրարու յաջորդած, և քանի՛ քանի դպրոցական կանոնագրեր յօրինուելով գործադրութիւնն ի պաշտօնէ պահանջուած, բայց իրական արդիւնք մը չեն արտադրած, հակառակ այնքան դրամական զոհողութեանց։

Այս ամլութեան պատճառները մի առ մի հետազօտել աւելորդ է։ Ասոնց մէջ գլխաւորը կրնայ համարուիլ տեղական գծուծ ոգին և անշահ յատակնութիւններ, որով մէն մի վարժատուն ճեմարանի հովեր առնելու կը բաղձայ, մէն մի հոգաբարձութիւն՝ ներքին դրամական անձուկ վիճակին անուշադիր, կ'փափաքի տերաբար վարել իր ուսումնարանը։

Եւ ասոր կ'ծագին այն չլսութիւններն, այն իրաւասական խնդիրներն ու վէճերն, որ ստէպ կրթական խորհուրդներու անգին ժամանակը դրաւած են, թոյլ չտալով աւելի կենսական խնդիրներու անօբէնութեամբ զբաղելու։

Եւ արդի կեդրոնական կրթ. խորհուրդը քանի՛ քանի գժուարութեանց բախեցաւ, քանի՛ քանի անգամ իր որոշումները՝ մերթ արտաքին դիմադրութեանց և մերթ ներքին թիւրիմացութեանց բերմամբ փոխելու ստիպուեցաւ, մինչև որ մի քանի կարևոր նորոգումներ ներմուծեց թաղային գպրոցներու հին դրութեան մէջ, նորոգումներ, որ թերևս հիմ չբռնած, եղծուին իր յաջորդին պաշտօնավարութեամբ, քանի որ կերպ մը սովորութիւն և մեծ հեղինակութեան նշան դարձած կ'համարուի մեր մէջ՝ որ միոյն չինածը, թէև բանաւոր, միւսն, իր յաջորդն աւրէ։

Մենք կարծեօք՝ տոհմային ապագայ բարօրութեան և յառաջդիմութեան գլխաւոր զսպանակն ազգային հիմնաւոր, գործնական և արդիւնաբեր դաստիարակութիւն մը լինելով՝ հարկ է ընձեռել մեր թաղային և դաւառա-

յին վարժարաններու կանոնաւոր զարգացման համար մեր բոլոր նիւթական, բարոյական և իմացական ոյժերն, այնպէս որ որոշեալ նպատակին ծառայեն և ընդ ունայն չսպառին, ցուցամոլութեան և օտարամոլութեան զոհուելով։ Եւ այդ նպատակին հասնելու էական միջոցն է՝ պարզել և տեղական պիտոյից և դիտական արդի պահանջումներուն յարմարցնել արդի խառն ու չիմի տարրական ուսմանց յայտագրերն, ջնջել ինչ որ հին դրութենէ մնացած անօգուտ նչխարներ են, և պարտաւորելով թաղային դպրոցներն համակերպելու այդ գործնական դրութեան, գլխաւոր կեդրոններու մէջ մի մի բարձր ուսումնարաններ հիմնել, ուր կարող են՝ նախակրթարանի ընթացաւարտներ, եթէ կամին, կատարելագործել իրենց ուսմունքն և մինչև անդամ դիտութեան մանաւանդ մի ճիւղը մշակել՝ յատուկ ասպարէզի մը պատրաստութեան համար։

Նոր չէ մեր այս առաջարկն, և շատեր արդէն ըրած ու գործադրութեան ձեռնարկելու միտքած են, սակայն եթէ այն ժամանակ չեն յաջողած, արդի կեդրոն. կրթական խորհուրդն՝ ինչպէս նաև ձեռնհաս ուսումնական անձեր ամեն տեղ՝ պարագայից բերմամբ՝ խնդրոյն ստիպողականութիւնն ի նկատի առնելով՝ թերևս կ'խորհին մշակել զայն և տոհմային դպրոցներուն փափաքելի ուղղութիւնը տալ։

ՊՈՊՏԱԿԱՒՈՑՔ ԱՒՐՔԱԾ

Ա. ՀԱՂԱՆՊ ԳՒՉԵՐՒ ԳԵՂՑԻԿԸ

(Անջաս Պաւմուրիւն)

(Շար. եւ վերջ)

Եւ Տիկին Սևեան՝ իր պատմութեան թելը կորսնցուցած՝ դանդաղօրէն շարունակեց.

— Ի՞նչ կ'ըսէի . . . , ա՜ . . . , այո՛, կաղանդ ին նախընթերցի գիշերն էր։ Ընթրելու նստած էինք՝ ամուսինս, ես ու աղջիկս։

— Մինչև այդ վայրկեանը, ընդմիջեց Նորենց՝ թաչիինակին ծայրովը ակնոցը սրբելով, ի՞նչ տրամադրութեան տակ էր Պ. Զա . . . , ներեցէք, ի՞նչ է ձեր ամուսինիդ անունը, մոռցեր եմ։

— Զարմայր, պատասխանեց նէ։

Այս անունին վրայ՝ ուրախ «հըմ» մ՚արձակեց բարեկամս։ Նոյն վայրկեանին չհասկցայ, ինչո՞ւ։ վերջէն իմացայ սակայն։

— Ուրեմն, Տիկին, Պ. Զարմայր ուրա՞խ էր թէ տխուր։

— Ուրախ էր, Պարոն, մանաւանդ որ կաղանդ լինելուն՝ մեր պզտիկ Մարգարիտին համար սիրուն պզտիկ ապարանջան մը գնած էր։ Սեղանին վրայ խնդում էինք, չարուճակ իրարու ժպտելով՝ մեր պզտիկին վրայ աչք մը նետեցինք, երևակայելով այն հրճուանքը զոր մեր նուէրը պիտի առթէր մեր հոգիի հատորին։

— Լա՛ւ, ըսաւ Նորենց։

— Եւ մինչ այսպէս ուրախ զուարթ մեր ընթրիքը կ՚ընէինք, չարայարեց Տիկին Սևեան, սպասուհին նամակ մը բերաւ և ուղղակի ինձ յանձնեց, ըսելով. «Տիկին, մարդ մը բերաւ՝ խընդրելով որ ձեզի տամ։»

— Նո՞յն վայրկեանին բերեր էին զայն, փողոցին դուռը զարկի՞ն։

— Անչուշտ նո՛յն վայրկեանին։ Բայց արդէն դուռն անդադար կը բախէին։ Գիտէք, կաղանդ լինելուն՝ փողոցի լակոտներ նոր տարիին երգն երգելու կուգան։ Երբ նամակը ձեռք առի, — ա՛, գոչեց ամուսինս, գրաւ կը դնեմ որ կամ Աղբատասիրաց Ընկերութեան նախկին հաւաքիչ Փոլիթ Յակորին մէկ ոտանաւորն է որու մէջ մօրուքաւոր մարդեր շատ նշանտուքներ կը խոստանան և կամ Աբէլեան Մամուլին նախկին ցրուիչ ու ազգային տիրացու Սիմոնին մէկ մաղթա՞նքն է։ Բա՛ց տեսնենք։

— Նամակը որո՞ւ անունին ուղղուած էր, Տիկին։

— Ֆրանսերէն լեզուով՝ իմ հասցէիս. «Առ Տիկին Սառա Սևեան, ի Տուն։»

— Օ՛, Ֆրանսերէ՞ն։ Եւ կասկած չկայ որ այս թուղթի պատառիկն այն նամակին մէկ կտորն է։

— Այո՛ . . . ։ Ամուսինիս դառնալով — Զարմայր, կ՚ըսեմ, Ֆրանսերէնն գրուած է, բայց իմս է։ Թէև լաւ չեմ հասկնար, բայց թող որ ես կարդամ։ — Եւ կը պատռեմ փաքեթը, կը բանամ նամակը և հազիւ ժամանակ կ՚ունենամ կարդալու վերջի երկու բառը, չէ՞ Զարմայր, զոր կը տեսնէք ձեր ձեռքին մէջ,

որ Զարմայր զայն ձեռքիս մէջէն կը յափշտակէ քան կ'առնէ և կ'սկսի լափել՝ չանալով սակայն ծածկել իր արծարծուած հետաքրքրութիւնը։ Կը դիտեմ որ դէմքը կ'այլագունի, ակռաները կը կրճտին, ձեռքերը կը դողդղան։ — Զարմայր, կը գոչեմ, տո՛ւր նամակը որ կարդամ։ Բայց, Աստուածդ սիրես, ի՞նչ կայ դրուած որ այդպէս դեղնեցար։ Նամակը ինձ ուղղուած է, տո՛ւր կ'ըսեմ քեզի։ Զե՞ս տեսներ որ Chère Zara դրուած է, թէև վերջերին վրայ աւելի ճշտօրէն Sarah գրեր են։

— Օ՛, ուղղագրութեան մէջ տարբերութի՞ւն, հարցուց Նորենց ձեռքերը չվերլով, հը՛մ, բան մըն է, չարունակեցէք։

— Ակնթարթ մը մտածել տուաւ իրեն իմ այս խօսքս, աչքերն աչքերուս յառեց և ապա ինքնիրեն դոչեց քան ինձ պատասխանեց. — Ի՛նչ յանդգնութիւն, այս տողերը գրել Տիկինի՛ս։ — Եւ ապա լռեց, այո՛ լռեց։ Ա՛խ, այն լռութիւնը . . . ։

Հոս՝ վայրկեան մը նէ կանգ առաւ։ Եւ քիչ յետոյ դողդողուն ու յուզուած ձայնով մը չարունակեց.

— Եւ այն օրէն ի վեր իմ սիրելի Տիկին և Պարոններ, ե՛րբ որ նամակին խօսքը բանամ՝ ամուսինս չըսեր ուրիշ բան մը, բայց միայն այս. «ի՛նչ յանդգնութիւն քեզի այնպէս բան մը գրել։» Եւ այն օրէն ի վեր՝ Զարմայր դիւրաւառ տրամադրութեան մէջ է միշտ, և այն օրէն ի վեր թեթև մելամաղձութիւն մ'եկած է վրան և վերջապէս այն օրէն ի վեր այն նամակին գաղտնիքը զիս կը կրծէ, Պարոն։

— Իսկ այս թուղթի կտորը, հարցուց Նորենց, ի՞նչպէս կը վերնիդ կը գտնուի։

— Նամակը մատերուս մէջէն քաշելու միջոցին՝ ձեռքս մնաց այն։

— Իսկ այն նամակը՞, Տիկին։

— Չեմ գիտեր թէ ուր է, Պարոն, գուցէ ոչնչացուցած իսկ է . . . ։ Բայց ի՞նչ նամակ կրնար ըլլալ որ ինձ ուղղուած ըլլայ՝ Ֆրանսերէն լեզուով, և որ ա՛յն աստիճան յուզէ իմ ամուսինիս հոգին։

Հոս՝ արցունքի կաթիլներ ներս այտերէն վար սահեցան։

Նորենց ակնոցը վար ձգեց քիթէն՝ գլուխի թեթև շարժումով մը, վայրկեան մ'աչքերը գոցեց և պահիկ մը մտածելէ վերջ՝

— Հապա այն ապարանջա՞նը, հարցուց։

— Այն ապարանջանը Մարգարիտին տուաւ։ Բայց կարծես

թէ (դուցէ աչքերս դիս կը խաբեն, երանի՛ թէ այնպէս լրնկր.) նախկին սէրն ու գուրգուրանքը չի տածեր այլ ևս Մարգարիտին նկատումով . . . : Խօսելու ուրիշ բան չունիմ, սիրելի Պարոն, բայց մի միայն թէ՛ այն նամակին գաղտնիքը դիս պիտի մաշէ։

— Հարցում մ'ունս, Տիկին, շարունակեց Նորենց, գիտէ՞ք թէ Պ. Սևեան ե՞րբ և ո՞ւրկէ գնեց այն փոքրիկ ապարանջանը։

— Նոյն գիշերն իսկ, Դեկտեմբեր 31ին իրիկունը։ Բայց ո՛ւրկէ՝ ճշմիւ չեմ գիտեր, միայն այսքան կրնամ ըսել թէ կամ Ռիկօէն գնած է կամ Եօրեիատիսէն։ Ընդհանրապէս այս երկու տեղերը կը յաճախէ . . . : Բայց, իմ աղնիւ պարոն, պիտի կրնա՞ք լուծել այս գաղտնիքը։ Ա՛խ, անհուն երախտապարտութիւն պիտի ունենամ ձեզ համար։ կ'ուզեմ որ գաղտնիքը երևան գայ, նամակին պարունակութեան տեղեկանամ, փոյթս չէ՛ թէ դժոխքը տեսնեմ հոն։ Գէշն անհամեմատ նախամեծար կը համարիմ քան անորոշութիւնը։

— Պիտի փորձենք, Տիկին, ըսաւ Նորենց մտածոդ շեշտով մը։

— Շատ անհանգիստ ըրի ձեզ և Տիկինն ու պարոնը։ Ներեցէք, ինչպէս կը տեսնէք՝ նեղ ու ողորմելի վիճակի մը մէջ կը գտնուիմ։ Ուրեմն կրնա՞մ արդեօք մեկնիլ, ունի՞ք ուրիշ հարցում մը։

— Ո՛չ, սակայն խնդրեմ, չէք նստիր թէյ մ'առնէք, Տիկին։

— Շնորհակալ եմ։ Թէև ամուսինս ժամէ մը հազիւ տուն պիտի լինի այս գիշեր, — բարեկամի մը գացած է. — բայց կրնայ պատահիլ որ աւելի կանուխ վերադառնայ։ Պէտք չէ որ դուրս գտնուած ըլլամ։

Տիկին Սիրանոյշ արմուկս դրդելով՝ Պ. Պայտունի, ըսաւ, գիշեր ժամանակ մինա՞կ պիտի երթայ տուն, չե՞ս ընկերանար Տիկինին։

— Շատ իրաւունք ունիք, Տիկին Սիրանոյշ, պատասխանեցի և ասա մեր հիւրին դառնալով՝

— Տիկին Սևեան, ըսի, Գիշեր է և մութ, կ'ո՞ւզէք որ ձեզ ընկերանամ մինչև տուն։

— Ո՛չ, հարկ չկայ, ըսաւ, Նորհակալ եմ, Պարոն, շատ աղնիւ էք։

Եւ մեր երեքին ձեռքերը թօթուելէ վերջ՝ բարի գիշեր մաղթեց ու սենեակէն դուրս ելաւ։ Նորենց հետևեցաւ նմա։

կին մէջ և դուռին մօտ մէկ երկու վայրկեան ցած ձայնով խօսելէ վերջ՝ դիշեր բարի, Տիկին, ըսաւ, կը յուսանք բան մ՚ընել: Ներս ետևէն կամացուկ մը գոցեց դուռը և դէպի ներս մեզի գալով ոստոստելէն՝ — ինչ է աս — ըսաւ ժպտալին: Երեքս ալ իրարու կը նայէինք:

— Ի՞նչ կ՚ըսես այս բանին, իմ պատուական Թորգոմս, գոչեց Իսկ դո՞ւն՝ Սիրանոյշ, ի՞նչ է արդեօք քու կարծիքդ:

— Կրնա՞մ կասկածիլ, մէջ նետուելուս իսկոյն, որ այն երեւելի նամակը . . . տարփասուրի մը կողմէ ուղղուած ըլլայ տիկնին, Պարզ ու թեթև կասկած մ՚է միայն:

— Թե՞թև, ո՛չ, վրայ բերաւ Սիրանոյշ, շատ չար մտածում մ՚ունեցաք, Պ. Պայտունի: Տիկինին դէմքը շատ հաւնեցաւ և այդ մասին որ և է կասկածի տեղի չեն տար իր աչքերը՝ որոնք, ինչպէս կ՚ըսեն, հոգիին հայելին են:

Այս միջոցին՝ բարեկամս սրածայր մօրուքը կը շոյէր և չեզոք ակի մեզ նայելով, մեր միամիտ խօսակցութեան վրայ ժպտիլ կը թուէր:

— Երկուքդ ալ կը սխալիք, յարեց Թորգոմս իր կասկածին մէջ կը սխալի, իսկ իմ Սիրանոյշս՝ մտածելու կերպին մէջ: Այո՛ բերը, սիրելիս Թորգոմ, ընդհանրապէս քիչ մը շատ կը կասկածին կնային նկարագրի վրայ: Իսկ կիները, ամենասիրելիս Սիրանոյշ, յանցանք մը — լինի թեթև կամ ծանր — շատ ուշ կը վերագրեն իրենց դեղեցիկ սեռին պատկանող էակներու: Ո՛չ այնքան շուտ, ո՛չ այնքան ուշ դատապարտել պէտք է մարդ:

— Ուրե՞մն, հարցուցինք նէ և ես:

— Ուրե՞մն, պատասխանեց Նորենց, ուրե՛մն պիտի տեսնէք: Գիտէ՞ք թէ ի՛նչ պիտի ըլլայ այս գաղտնիքին — ոչ շատ մեծ սակայն — բանալին: Ահա այս թուղթի կտորը:

— Բայց հոն ի՞նչ կայ տեսնենք, գոչեց Սիրանոյշ:

— Մինակ երկու բառ, chère Zara:

— Ի՞նչ հասկնանք այդ բառերէն, ըսինք երկուքս:

— Ի՞նչ կրնաք քակել:

— Ա՛յն թէ, պատասխանեց Սիրանոյշ, ուղղուած է կեղծ անուն կրող կինի մը:

— Ճանի որ կեղծ է անունը, ի՞նչպէս կրնաս հասկնալ որ կինի մը ուղղուած է և ո՛չ այրի մը:

— Ըո՛յց, վրայ բերաւ նէ, chère բառը սիրելիին իզական ձևը չէ՞ միթէ,

— Վճռող պատճառ մը չկրնար ըլլալ այդ։ Իսկ դո՞ւն, Թորգոմ։

— Ա՛յս միայն կրնամ նշմարել որ գիրը՝ կնային գիր է։

— Լա՛ւ, ըսաւ Նորենց, ուրի՞շ։

— Ուրի՞շ . . . , չեմ գիտեր, խօսէ որ մենք ևս սորվինք։

— Ո՛չ, հիմակու հիմակ չեմ խօսիր։ Երբոր սկսիմ իրականօրէն լուծել խնդիրը՝ այն ժամանակ կը բացատրեմ։ Գիտէք թէ բոլոր գաղտնեխուզումներս բացատրած եմ միշտ։

— Եւ ե՞րբ կ'սկսիս գործել, հարցուցի։

— Հիմակ իսկ և վաղը։

Ժամացոյցս նայեցայ։ Տեսնելով որ ժամը կէս-գիշերին մօտեցած է՝

— Է՛, ըսի, քուներնիդ ալ սկսած է գալ, ես տուն կ'երթամ ու կ'սկսիմ գրել այս պատահարները։ Ինչպէս ըսինք՝ մեծ վերնագիրս պիտի ըլլայ ԳԱՂՏՆԵԽՈՒԶ ՆՈՐԵՆՑ, իսկ այս պատմութեան անունը պիտի դնեմ Կողնդ-էնչէրէ էզրնիէը, քանի որ Տիկինին պատմած զարմանալի դէպքը կաղանդին գիշերը տեղի ունեցած է։ Ուրեմն բարի գիշեր։

— Գիշեր բարի, Թորգոմ։

— Վաղը գիշեր ալ գալու միտք ունի՞ք, հարցուց ինձ Սիրանոյշ, չէ՞ք ուզեր իմանալ էրիկիս առած քայլերը։

— Գուցէ չկրնամ գալ, Տիկին Սիրանոյշ, մեռքս խոշոր դատ մ'ունիմ որու մասին թերևս հարկադրուիմ Պոլիս երթալ։ Թէև վաստկեցայ զայն Նախադատ Աստեանը և Վերաքննիչ Աստեանն ալ ի նպաստ ինձ արձակեց վճիռն, սակայն հակառակորդս յամառ լինելուն՝ մինչև Պոլիս, Վճռաբեկ Աստեանը պիտի յոգնեցնէ զիս։ Ի՜նչ փոյթ։ Ես աւելի պիտի շահիմ, իսկ ան աւելի ևս պիտի ծախսէ։ Գիշեր բարի։

Եւ մեկնեցայ։

Ա՛յս տողերը զոր կը կարդաք՝ այսօր գրեցի։ Կը ցաւիմ սակայն որ այս գիշեր պիտի չկրնամ Ջարէհին երթալ՝ իմանալու համար խնդիրին շարունակութիւնը, քանզի վաղն իսկ Պոլիս մեկնումիս առիթով՝ պատրաստութիւններ ունիմ ընելու։ Բայց վերադարձէս իսկոյն յետոյ պիտի իմանամ անոր ելքն։

* * *

Տասներկու օրէ բացակայութենէ վերջ՝ այս իրիկուն, ուշ ատեն, հասայ հոս և չիտակ տուն երթալ ու լուացուելէս վերջ՝ Ջարէհին գացի, ընթրիքս ալ հոն ընելու։

Ներս մտնելուս պէս — ի՞նչ եղաւ կաղանդ – դիշերի գաղտնիքը — պոռացի։

— Նախ քու դատդ, պատասխանեց Զարէհ։

— Օ՛, չհեցայ, բայց կասկած չունէի այդ մասին։

— Ամէ՛ն փաստաբան կասկած չունենար չհելու մասին, սակայն շատ անգամ . . . ։

— Ամէ՛ն բժիշկ ալ, գոչեցի, կասկած չունենար փրկելու մասին, սակայն շատ անգամ . . . ։

— Իրաւունք ունիս, յարեց Նորենց ժպտագին։

— Գանք մեր նիւթին, պոռացի, բայց ո՞ւր է Տիկին Սիրանոյշ։

— Ներսն է, հիմակ կուգայ . . . ։ Ես ալ ճիշտ այսօր առաւոտեցի ու փութաւորապէս լուծեցի գաղտնիքը, թէև մեծ բան մը չէր։ Բայց նախ սեղան նստինք ու սեղանին վրայ պատմեմ եղածն։ Դուն կը սիրես երկար բարակ պատմութիւններն։

Տիկին Սիրանոյշ վրայ հասաւ։ Սովորական ընդհանուր էֆները ինձ հարցնելէ և ես ևս իր Տիրայրին վրայ տեղեկանալէ վերջ՝ սեղան նստանք։ Ախորը եկաւ՝ մինչև մեղուները չոգի բարձրացնելով։

— Անհամբեր եմ լսելու, Զարէհ, պոռացի, պատմէ՛ նայինք։

— Մտիկ ըրէք, սկսաւ բարեկամս, փուարթ չեշտով մը, մինչ դպալովը ախորը կը խառնէր պաղեցնելու համար։ Նախ և առաջ, Տիկին Սեբաստին մեզի ըրած պատմութեան վրայ, այն նամակին մասին ես այն համոզումը գոյացուցի թէ գիրը ուղղակի իրեն, այսինքն Տիկինին, չէր վերաբերեր, քանի որ ներսա ամուսինը չափազանց գրգռուած էր անկէ և քանի որ այն աստիճան կը ծածկէր զայն իր կողակիցէն։ Եւ ահա թէ ի՛նչպէս ծրնաւ կասկածս այս մասին։ Թուղթի կտորին վրայ կար դուք ևս տեսաք՝ գրուած էր Chère Zara, անուն մը որ սխալ գրուած չէ, քանի որ փաթեթին վրայ՝ ինչպէս նէ պատմեց՝ Sarah շատ ուղիղ գրուած է։

— Հը՛մ, ըսի, պատմէ տեսնենք, լաւ համրայ եղեր ես։

Ախորէհին ախորի պնակները վերցնելով՝ տաք տաք կոդիկներ բերաւ։ Սկսանք ուտել։ Նորենց չարունակեց։

— Բայց այս կոդիկը կարծր է, Սիրանոյշ։

— Զարմանալի՛, պատուական կովի միս է։

— Է՛, մտիկ ըրէք, կասկածելով որ Զարա ներսա ամուսինին անունը (կեղծ սակայն) չըլլայ, կը յիշէ՞ք՝ այն գիշեր՝ ամուսի-

Ելին ֆնուռնը հարցուցի, առաջին վանկը Զ- ըսելով սակայն, և Ե- և ես իսկոյն Զարմայր պատասխանեցի։

— Այո՛, այո՛։

— Լաւ ուրեմն, կասկածս քիչ մը հիմ գտաւ և կռահեցի թէ նամակը ուղղակի Պ. Սևեանին կը պատկանէր և մասնաւոր դիտումով մը Տիկինին հասցէին ուղղուած էր որ Ե- և ես կարդայ։ Իսկ գալով իգական Chère ին . . . ։

— Օ՜հ, ըսաւ Սիրանույշ, ա՛յդ բացատրէ մեզի, տեսնեմ սըխալե՞ր եմ։

— Հաստատ վստահ լինելով թէ նամակը Պ. Սևեանին կը պատկանի, ճամբայ ելայ նամակագիրը ճանչնալու։ Chère Zara ին գիրը իգական ձեռքէ ելած էր, կասկած չկար այդ մասին։ Բուրեմն ինչո՞ւ չէ- բառը իգական գրուած էր։ Մտածեցի. այս նամակը գրուած պէտք է ըլլայ ա՛յնպիսի տիկինէ կամ օրիորդէ մը որ սովոր է ընդհանրապէս բարեկամուհիներու կամ պաշտօնակցուհիներու գրել։ Կրկնուած բան մը սովորութիւն կը դառնայ, որով չէ- իգականն արականի տեղ կը գործածուի։ Եւ իսկոյն կասկածս փոխուեցաւ թէթև համոզումի մը թէ՝ այն գիրը գրուած էր ա՛ւ էֆէնտիէ- տիկինի մը կողմէ։

— Ինչ սուր դիտումներ, դոչեցի։

Սպասուհին խորոված և ապցան բերաւ։ Տիկին Սիրանույշ մեզ մեծարեց ու «չարուճակէ՛, էրիկս.» ըսելով՝

— Դինի չէ՞ք առներ, Պ. Պայտունի, հարցուց։

— Կ՛առնեմ, շնորհակալ եմ։

Խաբեկամս վերսկսաւ։

— Յետոյ՝ միտքիս մէջ քայլերս չարուճակեցի։ Բանի որ, կը մտածէի, նամակը Պ. Սևեանին կը պատկանէր, (այդ մասին կասկած չմնաց.) ինչո՞ւ համար ուրեմն նամակագիրը Տիկինին հասցէին ուղղած էր զայն։ Անշուշտ ներա և ես կարդացնելու համար, պարզ հետևութիւն։ Ձէ՞ր կրնար միթէ աւելի կանխել, այսինքն ընթրիքի ժամէն առաջ, տուն ղրկել զայն։ Անշուշտ կրնար։ Ինչո՞ւ չըրաւ։ Որովհետև, հետևցուցի, նախապատրաստուած բան մը չէր, նոյն իրիկունն իսկ պատահած դէպք մը, նոյն ժամին պատահած, ղրացուած ու կատարուած։

— Տե՛ս, տե՛ս, խնդաց Սիրանույշ, ինչո՞ւ այդ կէտերը մեր միտքէն չանցան։

— Տիկին Սևեան պատմեց, կը յիշէք անշուշտ, թէ իր ամուսինը նոյն իրիկունն իսկ գնած էր ապարանջանը, թէ չա՛տ ու-

բաս էին այն գիշեր, թէ սակայն Պ. Սեւեան կորանցուցած էր իր զուարթութիւնը այն նամակին ընթերցումէն յետոյ և թէ վերջապէս իր աղջիկին նկատումով նախկին գուրգուրանքը չունէր։ Ակնէ հետեցուցի թէ ապարանջանը մատ պէտք էր ունենալ այս գաղտնիքին մէջ։ Ուրեմն միջադէպ մը տեղի ունեցած էր նոյն իրիկունն իսկ և չատ հատանականաբար՝ ապարանջանը գնելու միջոցին։ Հետեւաբար, երրորդ իրիկունը, Յունուար 2ին, նոյն ժամերուն, Ֆրանկաց թաղը գացի, վստահ ըլլալով որ Պ. Սեւեան հոնկէ սլիտի անցնէր, եթէ կասկածս տեղի ունէր։ Հետս առի պզտիկ, 13 տարեկան լակոտ մը, իրեն պատուիրեցի՝ փայլուն ութնոց մը տալէ վերջ՝ որ չարունակ ինձ հետեւի և իմ մէկ նշանիս — գաւազանի երկու հարուած գետինը — մեծ ձայնով «Զարա» պոռայ։ Եւ սկսայ դանդաղօրէն չարունակ երթևեկել Անկլօ-Խթըրնէն Պօն-Մարչէ։

— Զէսթըը պանիր չէի՞ք առներ, Պ. Պայտունի, թուրինջ խիւսանուշին հետ կ'երթայ։

— Այո՛, այո՛, Տիկին . . . ։ Է՛, Զարէհ, չարունակէ նայինքդ։

— Կարճ կապեմ։ Պ. Սեւեան կ'երեւի, (նոյն ցորեկը ճանչցայ զինք իր յամախած ճաշարանը երթալով·) նշանը կուտամ, լակոտս «Զարա» կը պոռայ և ահա Պ. Սեւեան՝ եղեկտրական հոսանքէ մը մղուածի պէս՝ իսկոյն ետին կը դառնայ։ Թակարդըն ընկած էր։ Զարան ինքն էր։

— Աքանչելի՛, պոռացի, բայց չուտ ըլլցուր, խնդրեմ, անհամբեր եմ։

— Նոյն միջոցով նամակագիրն ալ երեւան հանելու կը ձեռնարկեմ։ Եւ կը յաջողիմ։ Ահա իրիկուն՝ Սօլատին առաջ կը բռնեմ զինք, ահա թէ ինչպէս։ Կը տեսնեմ մանկամարդ կին մը որ աննպատակ կը քալէր կամաց կամաց։ պզտիկ աղջիկ մ'ալ ետևէն կ'երթար, ներա չրջազգեստէն բռնած։ Կասկածելի կը թուի նէ ինձ։ Կը զարնեմ գաւազանս, տղաս «Զարա» կը պոռայ և կինն իսկոյն կը նայի պոռացողին։ Որսը բռնուելու վրայ է, ներա կը մտեենամ և ականջին ջրանաերէն կը խօսիմ — Տիկին, բան մ'ունիմ ձեզ ըսելու, կը հետեւի՞ք ինձ — ։ Նէ կը մտեենայ։ — Կաղանդին գիշերը Զարային նամակ գրողը դուք չէ՞ք, կը հարցնեմ։ Կը չփոթի, սակայն աչքերը փայլ մը կ'առնեն։ Կը չարունակեմ — կարևոր լուր մ'ունիմ այն մասին ձեզ հաղորդելու — ։ Թոլա կը մտեենայ և — ե՛ս եմ, Պարոն, խօսեցէ՛ք, կ'ըսէ։ Կը պատասխանեմ թէ տեղ մը նստինք ու հան-

գիտա խօսինք։ — Հոգ չէ՛, կը յարէ, փողոցը տեսնուինք, փողոցներն ալ իմ են — ։ Կը ցաւիմ այս խօսքին վրայ, զի կ'ըզգամ թէ ընկած մ'էի։ Կը գուշակեմ խնդիրին էութիւնը և իմացնելով որ կը փափաքիմ օգնել իրեն՝ նամակին բառը բառին պարտականութիւնը կը պահանջեմ։ Երկարէն թուղթ մը կը հանէ ու՝ ինձ կուտայ։ Նախագիրն էր։ Կը յափշտակեմ գանձը և հարցուփորձով իմանալէս յետոյ թէ «Զարա» Պ. Սևեանին կոչական անունն եղած է իրենց երջանիկ տարիներուն՝ կը հեռանամ իրմէ, խօստանալով 3 — 4 օր վերջը նոյն վայրերը հանդիպիլ իրեն՝ Պ. Սևեանին կողմէ օգնութիւն մը բերելու նպատակով։

Հոս՝ Զարէհ դադրեցուց իր պատմութիւնը, պինի լեցուց գաւաթին մէջ, իր պնակին մէջ դրաւ ձայն և խնձոր մ'ստկեաղ՝ սկսաւ պատառները մէջը նետել։

— Յետոյ ի՞նչ ըրիր, հարցուց Սիրանոյշ հետաքրքիր։

— Ուղղակի հոս եկայ։

— Եւ վաղը ի՞նչ պիտի ընես, յարեցին։

Բարեկամս ումպ մը գինի խմելէ վերջ՝

— Վաղը, պատասխանեց, պիտի երթամ նոյն իսկ Պ. Սևեանը տեսնելու, բացէ ի բաց պիտի ըսեմ թէ՝ գիտեմ խնդիրին էութիւնը, թէ՝ նամակին պատճէնն իսկ ունիմ, թէ՝ հիմնովին սխալ է Տիկին Սևեանին սիրտն ու միտքը վրդովել տարբեր կասկածներու տանելով զնէ և ատով քնտանեկան հանգիստը խանգարել, թէ՝ լաւագոյն է այն նամակին լաւ հնարուած մեկնութիւն մը տալով իր կինը հանգստացնել և թէ վերջապէս՝ պէտք է այն աղջիկն ալ՝ որ անմեղ է և մեզի պէս հոգի ունի՝ որբանոց մը դնելով մարդ ընել . . . ։ Եւ այս ամէնը՝ վստահ ըլլալով որ հիմակ լաւ ամուսին մը ու բարի հայր մ'է և որ այն պատմութիւնն առանց չարունակութեան բան մ'է եղած երիտասարդութեան խենդ օրերուն։

— Ուրի՞շ, հարցուցինք։

— Ուրիշ . . . , պարագաները գիտեն։ Պիտի չկանամ ասկայն ա՛յնպէս ընել որ Սևեան ընտանիքը չկորսնցնէ իր անդորրութիւնն և Օրիորդ անհարազատ Սևեանն ալ լաւ օրիորդ մ'ըլլայ։ Հիմակ նամակը կարդամ, որով՝ մուխ մնացած վերջին կէտերն ևս իմանաք։

Զարէհ մնացորդ գինին ալ խմեց, խնձորը կերաւ և գրպանէն թուղթ մը հանելով՝ սկսաւ կարդալ այն երեւելի նամակին Ֆրանսերէն նախագիրը զոր ես հոս կը թարգմանեմ։

«Սիրելի Զարա,

«Ներէ և թոյլ տուր որ քեզի Զաբա կոչեմ։ Ի՞նչ ընեմ, երբ դեռ համեստ կարուհի մ՚էի ու սկսար հետս տեսնուիլ՝ այնպէս ուզեցիր որ քեզի կոչեմ։

«Ինչ առաջ տեսայ քեզ Եօրեֆտիսին ակնաւճառանոցը։ Լիլին ձեռքէն բռնած՝ ցուցապակիին եւևէն տեսայ քեզ որ փոքրիկ ապարանջան մը գնելու վրայ էիր։ Անշուշտ աղջիկիդ համար էր որու անունը չեմ գիտեր։ Աստուած երջանիկ ընէ զինք։

«Բայց, Զարա, ընաւ միտքդ չանցա՞ւ որ քու Լիլիդ և իր մայրն ալ կաղանդչէք կ՚ուզեն, սակայն ո՛չ զարդի առարկայ մը, այլ ապրուստի դրամ։

«Պիտի ներե՞ս ինծ Էլիզ ըսելուս։ Սակայն ճշմարտութիւնը չէ՞, քուկդ չէ՞, իմս չէ՞, քու և իմ հոգիէս կտոր մը չէ՞, Լիլին կը դադրի՞ քու դաւակդ լինելէ։ Եկեղեցին ու խաչը՝ ամուսնութեան մէջ՝ ընկերական պայմանագրութիւններ են միայն։

«Ամուսնանալէս ի վեր — հի՛նգ տարի — երբէք չեմ գրած ու խօսած քեզի։ Բայց այս իրիկուն այս պարագան այն աստիճան ցաւցուց սիրտս որ այս տողերը քեզի ուղղելու յանդգնեցայ։

«Ներէ՛ . . . :

«Ֆոռնէլի»

— Ասոր ի՞նչ կ՚ըսէք, հարցուց Նորենց՝ նամակը կամաց կամաց ծալլելով։

Տիկին Սիրանոյշ և ես, չրթունքնիս դուրս ու յօնքերնիս վեր հանեցինք։

ԴՐԻԳՈՐ Ա. ԳԱԼՈՒԹԵԱՆ

ԱՆՃԱՏԸՆ ԵՒ ՓՈՂԸ

ԳԼՈՒԽ Ա.

(Շար.)

Ստեփան կոմսին անմիջական պատասխանն այդ նամակին՝ սեղանին վրայ իր մատերումը հանած դափրուքն եղաւ։ Ունքը պռատեց, մազերուն մէջ քշեց մատերն, իր քզիւորիկին պէս բարակցուց պեխին ծայրերը։

* Տես Ա. Մամուլ թիւ 1։

— Եւ ո՞ր . . . սատանան — հարցուց մեզմիկ իւրովի — կըրնայ լինիլ Բարձրաթռիչն։

Կատարուն էակին, իր սիրականին վրայ, եթէ կար բան մ՚որմէ չէր ախորժէր, հարստութեան նկատմամբ ունեցած կարգ մ՚ակնածութիւնն էր . . . հարստութիւնը լոկ հարստութեան սիրոյն։ Այստա Մոգոտնըլտ գինք կ՚ուէնէր, բայց ինք հարուստ չէր. անշուշտ նէ չէր սիրեր Բարձրաթռիչն, բայց ստակ կ՚սիրէր, և Բարձրաթռիչն ալ իր սիրածն ունէր։ Մանր մունր բաներ կ՚վրդովեն սիրահար մը և Ստեֆան այդ դասակարգի եռանդուն մի անդամն էր Dennèr und Rlitz (կայծակներու դայ) . . . տակաւին հնասէր Տեւտոն մ՚էր կոմսն, և երբ հայհոյէր տարերց վրայ հայհոյելու սովորութիւնն ունէր . . . ։

— Եւ ո՞ր . . . սատանան է Բարձրաթռիչն։

Եւ երկրորդ անգամ այս հարցումն ընելով՝ իր յիշողութեան մէջ անուն մը փայլատակեց . . .

— Ո՞վ գիտէ, կարելի է որ Ռալլօնըրն է։

Անշուշտ այդ պիտի լինի մարդն, որ Անգլիա ստացաւ այդ ծաղրաչարժ մականունը։ Այո՛, Ռալլօնըր, այդ մարմնացեալ փոթորիկն, ամպրոպին այդ հոգին, մեղքէն տիֆօնն։ Իր անունն բոլոր Եւրոպա հռչակ հանեց, տալարներու այդ բռնադատիչն, պալատներու խելացնոր բաշխիչը, կանանոցներու պահապանն, որոց բնիկները կոմոհէնէր և բրիմա տօնաներ էին։ Եւ այդ ճիւաղն իր նշանածին առջև ծունր դրած էր . . . վտանգաւոր արարած, որու բուռն փափակներուն դէմ ոչ ոք կ՚համարձակէր ելնել։ Ստեֆան սարսուռ մ՚զգաց, ախտէն հետուն քշեց։ Իսկ երբ Այտա մերժեց անոր առաջարկը, կարծես թէ Բարձրաթռիչն իսկոյն մոռցաւ խնդիրն։ Ինչ ակներև պատրուակ։ Այդ պիսի մարդ մ՚բաւածը կ՚կատարէ. ինչո՞ւ համար ուրեմն որոշեց պարահանդէս գնալու, ուր նէ ամենէ պայծառ ու նոր բանչան աստղն մը պէս պիտի փայլի։ Անտարակոյս Ռալլօնըրի պէս վայրագ բնաւորութեան տէր անձ մը բնաւ իր ժամանակը չնուիրեր այդ պիսի նորածիւ հանդիսական պաշտօններու։ Ներեցէն ինքնայայտ էր։ Եւ երբ կոմսը կ՚խորհէր թէ ինք Պերլին մնալու ստիպուած էր, առ նուազն մէկ ամիսուան համար, թէ կապուած էր իր դիւանագիտական պարտաւորութեանց բերմամբ՝ հետեւելով Բայղէրի քայլերուն, առանց յոյսի և հանգստի, անչափ կ՚նեղուար ու կ՚տառապէր։ Այո՛, կ՚անիծէր իր բաղդն, Պիսմարկեան և այն բարձրագիր տիկինն որու պարահանդէսը Այս-

ղոմանն իսկ չլացնելու և Գոլկոնդայի գոհարները նեմելու չափ չքեղ պիտի լինէր։ Իսկ երբ ժամը տասնի մօտ՝ կոմսը արքունի մատրան մէջ թաւչպատ նստարանին վրայ, Նորին կայսերական Վեհափառութեան եաևը նստաւ, մի և նոյն բերնէն հանել նաև օրհնենք և փառաբանութիւններ։

— Այս գիշեր, ժամը տասին, պիտի գտնուիք պարտէզին ետևի սենեկին մէջ, — ըսաւ Դիւանապետն անոր ականջին մեղմ ու խորհրդաւոր ձայնով մը, մինչդեռ արքունական թափօրը մատուռէն դուրս կ'ելնէր։

Ցօն Ռոդվինկէն զարմանալով դարձաւ որ հարց ու փորձ ընէ, բայց Դիւանապետն արդէն մի քանի քայլ առեր էր և ետևէն ծածուկ խօսքերուն ականջ կ'դնէր։

Վիլհելմ, չուտ մը նախաճաշն ընելէ ետք՝ կառք նստաւ դէպի Զինաւրանն (Zeughaus) գնալու, մինչդեռ իր ապայակոյտն, քաղաքային խորհրդոյ պետն, Դիւանապետն ու աւագանին առջև կ'հետեւին, որպէս զի ներկայ գտնուի անցախօսի արարողութեան։ Բոլոր մայրաքաղաքը հանդիսավայր մ'էր դարձած։ Կեցցէներ և դրօշակներ երկու կողմէն պատած էին կայսրն, երբ ցնծալից ժողովրդեան կազմած պատնէշէն կ'սրանար կ'անցնէր։ Այն ինչ Համալսարանին առջևն հասաւ, և ահա զօրագունդ մ'իր հագադին խորերէն որոտաց հայրենասիրական ոյժ երգն — Heil dir in Siegeskranz (բոյժ գոր յաղթութեան պսակով)։ Սահեցան՝ որու կռնակը ձիերուն դարձած էր, սկսաւ մի քանի աւագագոյն դիւանագէտներու հետ իր խնդակցութիւն արտայայտել խանդավառ ոգւով, երբ յանկարծ Բարձրաթռիչին ուրուագիծն մտքին զարնելով՝ իր բերանը փոթեց և գինքը թմրածութեամբ համակեց։ Նոյն պահուն՝ թնդանօթներու գոռ ու գոչումն կ'ողջունէր կայսրն Զինաւրանին մէջ։ Պաշտօնական մարմինը քառանկիւնի սրահին մի ծայրը կանգ առաւ, մինչ սպառազէն զօրականներ երկու կողմէն չարուած էին փողփողուն ապա ռազմական փորձերն ու ոգեշնչութիւնը սկսան Գերմանական Ալէքսանդրի վէս ակնարկին ներքև, և վերջն, առաջին անգամ լինելով՝ զօրաբաժնի հրամանատար մ'առաջ անցնելով՝ իր փողային ձայնով կարդաց «Ննդեան» տարեդարձի նշանաւոր յայտագիրն որով կ'իշատակէր մարտական յաղթանակներն որ Գերմանական կայսրութեան հաստատութեամբ պսակուեցան, ռանգին ներմագին քնորհակալիք

կ'յայտնէր, և կ'պատուիրէր որ բոլոր տարին՝ հանդիսական տօներու առթիւ՝ կաղնիի տերեւներով պճնուին այն դրօշներն ու դրօշակներն որ այնքան պատիւ ու չուք ստացան հանդուցեալ Վիլհելմ կայսեր չնորհիւ։ Մի և նոյն կերպով պիտի զարդարուէին Ֆրանքօ – Գերմանական պատերազմին մէջ գործածուած հրետանիներն։ Այս յայտագրին ընթերցումէն անմիջապէս ետքը՝ կայսերական թաւիւրը ճամբայ ելաւ պալատը դառնալու համար։ Խնդութեան ահաւոր աղաղակ մը՝ իբր մէկ կորդէ բրդաւ Զինարանին քառանկիւնի սրահէն։

Արդէն օրը կ'տարաժամէր։ Փողոցներուն մէջ խառն ու չըլմորթ, տմոյն ու վսեմ էր տեսարանը։ Բաւ է միայն երևակայել նոր, անլսելի ու սիգաճեմ միապետ մը հին գահի մը վրայ, դլուխը թագով մը, ձեռքն արքայական գաւազան մը բռնած, հրաչունչ բերանն Աստուածային և վեհապետական բառերով պեղուն, և ապա աչքի առջև բերել լուսավառ քաղքի մը վրայ դիշերային քօղն իջած, հանգստաւէտ կեանքէ և մտածմունքէ թաւիւր, հրաբորբոք հոծ ամբոխ որ կո'ռնայ ու կ'մռնչէ իր դատարկութեան օրհասականն վայրագ կայթիւններու մէջ, մինչդեռ այս ժխորին և վայնասունին վրայ՝ երաժշտական խումբերը կ'գոռան յորելեանի ցնծութեան երգեր, և հարիւրաւոր զանգակներ կ'զոլանջեն, և ահա այն ժամանակ գաղափար մը պիտի կազմես Պէրլինի կիրակի երեկոյեան հանդիսաւոր տեսարանին վրայ։

(Շարունակելի)

ՍՐՈՒԱԿ ԳԻՆՈՅ

Դիցուոյ Սրուակն վաղեմի
Ունէր լայնկեկ բարաձ մի,
Ըստ որ միշտ հոսէր
Եւ փողփողէր
Վարդագոյն գինին
Առատապին։
Տեսին էր շքեղ՝
Որպէս բիւրեղ։
Ըստ խոր բերան
Շագարաձրման,
Երբ գեփիւռն շնչէր
Մեղմիկ՝ վայր ու վեր,
Մրմնջելով կը յօրինէր
Տարօրինակ եղանակներ։
Սա իւր բերնէն ժանտաբոյր՝
Գոզցնս աղէտ՝ թոյն հեղոյր։
Այսպէս խօսեցաւ Սրուակն դարաւոր,
«Ժանտախտն կոտորեց զանձինս բիւրաւոր,»
« Եւ գոռ պատերազմն միլիօնաւոր »
«Բաջազանց կեանքեր ընտիր՝ թանկագին»
« Ի սուր՝ ի սուսեր սրտռեց ի գետին. »
«Իսկ ԵՍ» ակ Սրուակն գոչեց բարձրաձայն
« Առաւել չարիք հան գայս ամենայն »
« Գոյծած՝ բերած եմ ի վերայ մարդկան »
«Շքնչին յաղթակա՜նք, հան զձեր զօրութիւն»
« Ի՛մս է՛ առաւել, ի՛մս է՛ յաղթութիւն։ »
«Ո՛՛ տեսարք, տիկնա՛յք, ծե՛րք եւ պատանեա՛կք,»
« Եկայք ճաշակել զիմ դիւրիչ բաժակ. »
« Օն, եկա՛յք ըմպել իմ կարմիր գինին »
«Որ բթացնէ միտքն՝ եւ խամրէ հոգին. »
«Մեղաց անդունդին՝ կորստեան վրդին»
«Խորը կ՛ընկղմէ իւր բշտուտ գերին։»
— «Ե՛ս կը նուաճեմ հրզօր յաղթական,»
«Կը գերեմ ազատն ու ազնւական»
« Ոդբոց՝ վշտաց մեծ հեղեղով »
« Ողողած եմ միլիօններով »
«Ե՛՛, Ե՛՛ մարմինն միոչ կ՛ըսպանեմ»
« Հոգին եւս կը կորուսանեմ։ »
«Հրնա՛խա, ժանտա՛խտ ան՛ող ու սուսե՛ր,»
« Դուք գործեցի՞ք ինձ չափ եղեռն. . . . »
« Թէեւ ես շքնչեմ իմ հողմն մահաբեր, »
« Եւ բազումք տեսանեն զիմ գործած ահեր, »
« Սակայն ախտս՛, օր բան օրէ՝ ամ բան ամէ տակաւին՝ »
« Հազարաւորք շրջին զինեւ՝ եւ զմէ լինին ինձ կամովին։ »

Իշմիր, 1/13 Յունվ. 1898

Ա. Ե. ՊԱՇԵԱՆՕՓԵԱՆ.

Ա. Ո

ԹՈՒՆԻԿՆ Մ. ԷՖ. ՄԷԶՊՈՒՐԵԱՆԻ*

Դու երկու կենաց սուրբ երազներուն,
Մարմնացումն ես ո՛վ մանկիկ սիրուն.
Կամ այն դրախտին որ կը կոչեն կեանք,
Պտուղն ես արդի սիրոյ անո՛ւշակ:

Թեպետ դեռ փոքրիկ քայց աչկունքդ անմա՛ռ,
Խոստովիկ դէմքիդ աստղերն են պայծառ.
Ժպտին պլպլան ոյց եղին կարծես,
Պահուրտած է fո ներքին մարդն անտես:

Օրրանդ են արտեր, հոգիդ պահապան,
Քնիդոյշ այտերուդ համբոյրներ տեղան.
Կը պաշտեն զքեզ Պաշտելոյդ պարգեւ,
Մայրիկիդ սէրն ալ կենացդ է ա՛րեւ:

Ոչ թուղթուղին ձայն ալ երգ դեղձանկի,
Չեն անուշ fան ձայնդ որ արտից լսեմ.
Խաժուկ աչերուդ մէջն է ներարէր
Աստուած fո fior fior հոգւոյն պատկերներ:

Դիտե՞ս դու վաճէ ո՞ւր եկար ի յոյս,
Ո՛ր աստղերու, ո՛ր ծովի յայնկոյս.
Քո ծնունդդ fո կեանք ինձ յիշել կուտան,
Արտերու արդց կարմիր թուական:

Մաղթեմ քեզ համար, ո՛վ անմեղ մանկիկ,
Որ շնորհաց շողն շնորհէ երկինք.
Դու ծլիս ծաղկիս ի ծոց fո մօրական,
Ցիսուսին աջ խաչն վրադ պահապան:

Երբ մեծնաս անշուշտ կարդաս կը յիշես,
Թէ մի Սասնան աբեղայ ատ fեզ
Այցելեր, սիրոյ ի նշան արտի
Ջայն երկոտղիկ երգ ցօներ է fեզի:

Կ. Պոլիս, 20 Դեկտ. 1897 ՍՍԱԿԱՆ ԱՌԵՂԱՑ

* Այս է Գեղանկիր ձ. աճէ Գալչիճեան, ծնեալ ի Կոստոս Յունիս 25, 1887:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՂԵՐԲ ՄԸ*

* * *

«Նկուն ու նուաստացեալ դիրք մ՚ունէր նա. յանցաւոր իր ամուսնոյն առջև, յանցաւոր իր կեսուրին առջև՝ որու բերնէն անգամ մը միայն կչտամբանք լսեց — ամենախիստ տեսակէն — իր պնարժան ընթացքին համար, յանցաւոր՝ գիւղի հանրային կարծեաց առջև՝ որ մատի վրայ առած էր զայն. թափառաշրջիկ ցոփ մը նախընտրե՞լ իր հեզ ու պատուական ամուսնէն՝ որ կոկիկ դիրքի մը հետ պարգևած էր իրեն երկո՛ւ զաւակներ։ Եւ գիւղին բարի լեզուները յօշ յօշ կը պատռտէին զինք՝ բիւր մտացածին պարագաներ ստեղծելով, հազար կերպ մեկնաբանութիւններ յերիւրելով՝ որք ընտանեկան պատիւս մէկ ստկի կ՚ընէին։

«Կրած բուռն յուզմունքներէս ու դժկամակութիւններէս՝ անտանելի սաստկութիւն մ՚առած էր ախտս։ Վչտահար, դէպ ու թեռ՝ Էլէնիի հետ խօսիլ իսկ ծանր կուգար ինծ. անոր ներկայութիւնը քստումի կը պատճառէր զրգռեալ ջղերուս, ու եթէ պատահած վերաբերեալ անհրաժեշտ բան մը պրուցել հարկ ըլլար՝ — և այս առթիւ միայն կը խօսէի իրեն հետ, — բերնէս ելած բառերը սոսկ միավանկեր էին՝ եթէ սակայն մօրս միջամտութիւնը չգործածէի, ինչպէս կ՚ընէի նախասիրաբար։ Աւա՛ղ, կաթոգին սիրած ըլլալ կին մը, ու անոր հետ խօսելու իղձն ու ախորժակն իսկ կորսնցնել։ Ի՛նչ դժբաղդութիւն ամուսնոյ մը համար, իսկ կնոջ մասին՝ եթէ փոքր ինչ զգայուն սիրտ մը կը կրէ, ի՛նչ կորանք։

«Այսպէս ուրեմն Էլէնի ամեն համարումէ ու ամուսնական ամեն իրաւունքէ կապտուած՝ կը մնար պարզապէս մայր իր մեծաղ որդեկաց՝ որք բարեբաղդաբար անմեղ ու անգիտակ տարիքի մէջ՝ կը չարունակէին սիրել զինք։ Օր մը՝ չափահասութեան մէջ պիտի վերցնէին հարկաւ այդ սէրը՝ զոր քանդող տապարի առաջին հարուածը ե՛ս պիտի տայի։ Այլ գործերը հոն չմնացին։ Իր ազէտաւոր տրիւին ազդեցութեան տակ՝ Էլէնիի մէկ նոր չահատակութիւնը զինք ընդ միշտ պիտի զրկէ ե-

*Տե՛ս Ա. Մ-ռ-ւ, 1897 թիւ 24։

ղեր իր հին սիրոյ պատուղներէն՝ որոնց վրայ գիտեմ սակայն թէ ազապատանօք կը գուրգուրայ, և այդ իսկ է որ կը զովացնէ հոգիս . . . ։

« Իբր կին — ու կին կարճամիտ՝ որ զգացումով ու զգայանքո՛վ միայն կը խորհի ու կը դատէ ամեն բան, էլէնի առանց ամենափոքր կարևորութիւն տալու իր գործած ամբաւալի յանցանքին՝ որու կորանքը՝ իր նորարծած տրիփլի արբշռութեան մէջ՝ չէր զգար անդամ, ինձ չէր ներած այն գայթակղութիւնը որու պեղի տուած էի իր առտնին հոմանին վռնտելով խայտառակաբար, չէր ներած այն հարուածը՝ զոր տուած էի իրեն համար անհրաժեշտ պէտք մը դարձած տարփական յարաբերութեանց, անիրաւութիւն չէ՞ր միթէ արգելք ըլլալ, պատուար յարուցանել իր երջանկութեան, հեռացնել մէկը՝ որ գրաւած էր իր սիրտն ու հոգին։ Եւ ի՞նչ. յանցանքն ի՞րն էր եթէ ամուսինը՝ որու՝ գիտէ Աստուած՝ հաւատարիմ մնացած էր ցայն կէտ, պծգալի ախտի մը տէր էր եղած։ Եւ միթէ ցայն դարմանելու համար ամէն ջանք ըրած չէ՞ր։ Անոր բուժման մասին ամէն մարդկային յոյս կորուսեալէ վերջ չէ՞ր որ ուրիշ կողմ փոխադրած էր սիրտը, հիւանդ ամուսնէ մ՛ալ յագուրդ չգտնող սիրտը . . . ։ Այսպիսի իմաստակութիւններո՛վ ահա կ՛դատեն կանայք՝ որոնց՝ տրամաբանութիւնը զօրաւոր մասը չկազմեր անտարակոյս . . . ։

« Էլէնիի ոճն ու բարկութիւնը ա՛նքան աւելի մեծ էր ինձ դէմ՝ որքան այլևս հնար եղած չէր միակ տեսակցութիւն մ՛իսկ ունենալ տարփածուին հետ՝ զոր առ յաւէտ բաժնած հեռացուցած էի իրմէ։ Յարատև ներկայութիւնս տան մէջ՝ ուրկէ հրաման չունէր դուրս ելնելու, և մօրս արթուն հսկողութիւնը անյաղթելի խոչընդոտներ էին իր սրտի բուռն անձուկներուն։ Այլ սակայն այս ամէն զգուշութիւններով կրնա՞ր առջև առջեւն առնուիլ դաղտագողի հաղորդակցութեանց՝ որոնց համար կնոջ մը ամենէն ու հնարագէտ միտքը բիւր միջոցներ կը գտնէ ու կը հնարէ՝ կանացի համերաչխութեան օրէնքով իրեն օժանդակ գտած կասկածելի սկզբունքներու ծառայող կարգ մ՛նեայի թոռներ՝ որոնք այսպիսի փափուկ պարագաներու մէջ մեղապարտ ակնկալութիւն մը նուիրել՝ բարեսիրական տեսակ մը պարտք կը համարին իրենց, ու թերևս իրաւունք մը՝ գրաւականի մը՝ ի պահանջել հարկի նմանօրինակ ծառայութիւն մը վճարելու ապագային մէջ . . . ։

«Կինս անհամբեր իր կորուսած տրփանքը գտնելու՝ նպատակին հասնելու համար այդ գաղտնի միջնորդներու չնորհիւ կարգադրած էր իր կարուկ միջոցը՝ զոր պիտի չուշանար ի գործ դնելու։

* * *

«Եւ ի գործ դրաւ ճիշտ երէկ՝ ուր ես ու մայրս առտուընէ դիւղին մօտ մեր այգին գացած էինք կութքի կարևոր գործողութեանց հսկելու. գեղեցի՛կ առի՛թ իրեն համար՝ որմէ չպիտէ թերանար օգուտ քաղել իր բուռն ցանկութեան վե՛րջապէս հասնելու համար, այն է միանալ իր հոմանիին հետ։ Տան մէջ առանձին էր, արգելք եղող մէկը չէր մնացած հոն. գործելու էր ուրեմն։

«Կը յիշէք թէ ի՞նչ տաք օր մ՚էր ան. այն օրերէն՝ որք առաւուընէ մնացած կ՚երևին և իրենց նեղիչ ազդեցութեամբ տոթագին եղանակի ամենէ հեղձուկ ջերմութեանց հետ կրնան մրցիլ յայղաղալէս։ Բոլոր օրը ոտքի վրայ՝ յոգնած դադրած աբևամարէ ետք կը դառնանք տուն մօրս հետ։ Ի՞նչ կը տեսնենք, ինչ որ կը տեսնուի երկրի մը մէջ՝ ուր հրոսակներու վոհմակ մ՚անցած է, կամ արտի մը մէջ՝ ուր մարախներու երամ մը կանկ առած ու իր աւերները գործած։ Կողպուտի հետ ահագին տակնուվրայութիւն մը մը՝ որու հետքերը կը տեսնէք տակաւին, և զոր դարմանելու համար ո՛չ իղձ և ոչ ժամանակ պիտի գտնէինք այն յոյղքի ու իրարանցումի մէջ՝ ուր այսպիսի դժպհի դէպք մը բնականաբար ձգեց զմեզ, մայր ու որդի։ Ոչ էլէնի կար մէջ տեղ, և ո՛չ զաւակներս՝ իմ հոգւոյս հատորներք՝ զորս գողցած էր իրենց հօրէն, ինք՝ չնացող կին՝ որ անոնց մայր ըլլալու իրաւունքն անգամ կորուսած էր վաղուց. . .։

«Ախտիս բերմամբ տարօրինակ դիւրազգայութեան մը ենթակայ՝ երևակայեցէ՛ք վիշտը և յուսահատութիւնը՝ որու մատնուեցաւ սիրտս ու հոգիս այսպիսի բուռն պատահարի մ՚առթիւ՝ որու ամենէ զիծեցուցիչ կէտը սիրելոյն զաւակներուս — ըսել կ՚ուզեմ ինձ մնացած միակ մխիթարութեան — դժբաղդ անհետացումը կը կազմէր։ Ապիրատ կինս ուզած էր իր պիղծ ուրախութիւնը անթերի՝ ու իմ յուսահատութիւնս կատարեալ ընել։ Այն աստիճան բուռն էր կատղութիւնս նոյն կէտին՝ որ եթէ ձեռք անցընէի զան՝ կտոր կտոր պիտի ընէի, վրէժս լուծելու համար ձեռքերս իր արիւնով պիտի ներկէի. իր պատճա-

ռաւ այս աշխարհի մէջ երանութիւնս կորուսեալ ենք՝ պիտի կորուսէի զայն միւս աշխարհի մէջ ևս . . . : Իր արիւնը տաք տաք խմելու իղձ կ'զգայի, որպէս թէ վաղեմի եղեռնագործ մը ըլլայի որու աչքին մարդասպանութիւնը՝ սովորական բան մը դարձած՝ կորուսած է վաղուց իր սարսափելի նշանակութիւնը։

«Վայրկեան չեմ անցըներ՝ կը դիմեմ գիւղին ոստիկանութեան՝ եղելութիւնը կը պատմեմ լալագին, ամեն կողմ մարդեր կը հանեմ — արդէն բոլոր գիւղը ոտք էր ելած —, հետազօտութիւններ կ'ակսին, ու ահա կ'իմացուի թէ լսիրէ կինս՝ զաւակներն ալ միատեղ՝ իր սիրկայ հոմանւոյն՝ Ալեքսանդրոյի հետ * * * գիւղը ազգականի մը տուն ապաստանած էին՝ անշուշտ մեղրամիս (lune de miel) անցընելու։ Երկար չտևեց այդ երազուած մեղրամիսը՝ այսօր առտու իսկ բռնուած էին անոնք։ Ինձ վերադարձուեցան զաւակներս՝ որք այս պահուս արտմրի քրոջս քովՀ կը գտնուին։ Շնացող կինը Խլմիրի Ճուտաց Հիւանդանոցը կ'առաջնորդուէր՝ ուր խայտառակութեան մէջ թաթղուած՝ երկար ժամանակներ ունի իր գործած զզուելի մեղքերուն վրայ խորհելու ու զղջալու — եթէ երբէք իր վատթարացեալ սիրտը ընդունակ է ապաշաւի — և ինչ որ բանտարկութենէ ու նշաւակուէմ իսկ ծանր պիտի գայ իրեն՝ ալ չպիտի տեսնէ իր ծնած զաւակներուն երեսը։ Այո՛, անոնց կարօտը պիտի քաշէ յաւիտեան — զայս առաջադրած եմ հաստատապէս, չէ թէ միայն իբր զգալի պատիժ մ'իր վատ ընթացքին՝ այլ նաև վասն զի այդ սիրտ կնոջ հպումը վտանգ մը կը համարիմ իմ որդեկաց անբծութեան։ Գիտեմ — և այս իսկ է դառնացած սրտիս դժուռնակութիւնը — թէ իրեն համար ի՞նչ աստիճան անվախճան կսկիծ մը պիտի ըլլայ այս, քանզի որքան կին դրուժան ու անհաւատարիմ՝ նոյնքան մայր մ'է տակաւին սիրտ ու դորովալի՝ որ իր մոլեգին տարփանաց ամենէ տաք միջոցին անգամ չէր մոռցած՝ առաւանգման արտատրուն պահուն իսկ չէր անտեսած զանոնք, ու առած՝ փաթաթած՝ անլիքոր հոմանւոյն հետ։ Եւ ահա ճիշտ իր մայրական գորովալի զգացմանց մէջ պիտի պատժեմ այդ վատաչ կինը՝ որու դէմ զգացած ատելութեանս զգուա՛նքը միայն կրնայ հաւասարիլ . . . :

«Իսկ տարփածո՞ն, իսկ առևանգի՞չը։ Նա սիրուհիէն կորզուած, ապօրինաւոր վայելումներէ կապտուած՝ որոնք վաղանցիկ երազի մ'ապրեցութիւնը միայն պիտի ձգեն իր վրայ, տէրութեան բանտերուն ճամբան բռնած էր՝ ուր իր անօրէնութ-

թեան պատիժը պիտի կրէ՝ օրէնքի տրամադրած բոլոր խստութեամբ:

«Իմ դառնալի վիճակիս մէջ՝ ասկէ ետք ե՛ս կը մնամ իմ ողբացեալ զաւակներուս թէ՛ հայրն ու թէ՛ մայրը: Այս պարտաւորութեան մէջ պիտի գտնեմ միանգամայն դիւր և սիրով միանք իմ տրամադիր սրտիս: Պատուական մայրս լաւ օժանդակ մը պիտի ըլլայ ինձ զաւակներս խնամելու գործի մէջ: Այդ պառաւ կինը դժբաղդ պարագաներու բերմամբ նորէն մայր կ'ըլլայ մատաղ մանուկներու՝ զորս գիտեմ թէ ամեն կարելի հոգածութեամբ պիտի մեծցնէ: Ինչ իմ ու կնոջս մէջտեղ ա՛լ ընցած է ամեն բան: այս առաջադրութիւնս ա՛յնքան անսասան է ու պիտի մնայ որ և է փորձերու ու դիմումներու դէմ՝ որքան ժայռ մը կոհակներու անդադրում յարձակմանց դէմ:»

Լռեց Թոտորի անպատմելի յուզման մէջ: Կը զարմանայի թէ ի՞նչպէս այդ հեզ ու անխօս գիւղացին՝ զոր վաղուց կը ճանչնայի, յանկարծ աշխոյժ ու պերճախօս մէկը դարձած: Մէկ ժամէ աւելի մեր բոլոր ուշը և հետաքրքրութիւնը գրաւած էր իր ճոռոմօրէն թրթռուն լեզուով: Իր պատմութեան ընթացքի մէջ այնպիսի սուր դիտողութիւններ ըրած՝ այնպիսի լուրջ գաղափարներ յայտնած էր՝ որոնց երբէք կարող չէի կարծել պինդ, Ո՛ կիրք, ո՛րքան կերպարանափոխ կ'ընես զմարդ . . . .

Մխիթարական քանի մը հատարակ խօսքերէ եաև՝ որոնք դալ մը ջուր էին միայն Թոտորիի հրաւիէզ սիրտը վառող բորբոքող մեծ հրդեհին դէմ, ես ու ընկերներս հրաժեշտ կ'առնունք իրմէ ու կը դիմենք կայարան Ղմիր վերադառնալու՝ այս իրական եղերքի պատմութենէն խորապէս զգածուած, Բոլոր ճամբան ուրիշ խօսք չունէինք բայց եթէ այս գայթակղական դէպքը՝ որ թէև անսովոր երևոյթ մը չէ ընտանեկան կեանքի մէջ, այլ սակայն այնպիսի պարագաներու մէջ պատահած էր այնպէս որ անսպառ նիւթ կ'ընծայէր տեսակ տեսակ խորհրդածութեանց ու մեկնաբանութեանց:

(Շարունակելի) Մ. ՆԱՒՊԱՐԵԱՆ

ԳՐԱԴԱՏԱԿԱՆ

ՄԱՐԴՈՒ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ, ԴՐԵՑ ՎԱՀԱՆ ՇԱՀԲԻՄԱՆ, ՌՈՒԻՆՃՈՒԿ

Այս անուամբ 42 էջերէ բաղկացեալ տետրակ մ'անցաւ ձեռքերնիս։ Պ. Վահան Շահբիման, գրքոյկին հեղինակը, Ջանահնար եղած է կենդանի գոյներով նկարագրել մեր ընկերական վէրքերէն մին — չուկայի խարդախ, ժահարոյր և չահամոլ մըթնոլորտն, ուր Հայ պատանին, հպիւ թողած դպրոցի անմեղ և զուարթաբոյր կեանքը, կը նետուի յախուռն և ինքնավստահ, իր ստացած վեհ գաղափարներու, կազմած վսեմ տեսիլներու իրականացումը տեսնելու յուսով, և ուր սակայն հոգեկան բուռն պայքարներէ, երկարատև վարանումներէ վերջ՝ յաճախ կընկճի այդ վեհանձն երիտասարդը, իսպառ կորսնցնելով իր անհատականութիւնը, իր ես՝ իրականութեան, ցուրտ չոչափումներուն ներքև։ Ա՛լ անիկայ կամակատար կոյր գործիք մ'է իր տիրոջ, իր աղչէն ձեռքը, որ սահական դոյզն գումարի մը վրայէն ո՛չ միայն կը չահագործէ անոր օրական ժամերը, այլ և կը տիրէ անոր հոգին և հոգւոյն վրայ։ Ներելի չէ՛ այդ գրագրի կտորին յայտնել կարծիք մը կամ յղանալ գաղափար մը որ իր տիրոջ ճաշակին յարմար չէ՛։ ո՛չ ալ հանրօգուտ ընկերութեանց մասնակցիլ, կամ՝ կիրակնօրեայ ձրի դասախօսութեամբ իրմէ աւելի խեղճերուն մտաւոր մակարդակը բարձրացընելու գործին ձեռնտու ըլլալ։

Եթէ յանդգնի մանաւանդ իր ստորագրութեամբ օրաթերթի մը յօդուած ղրկել՝ քննադատելով իր քաղքին հանրային գործերու վարիչները, մատնանիշ ընելով ինչ ինչ պեղծումներ և քմահաճ տնօրէնութիւններ և անոնցմէ ծագած ղնասները, ահա՛ խումբ մը բողոքարկուներ — արժանապատուութիւնին վիրաւորուած կարծող կոկոզարան էֆէնտիներ, մեր աղային գրասենեկի դուռը ձեռք կ'առնեն։

— Ի՞նչ ըսել է, կարապետեան էֆէնտի, այդ քու գրագիրդ ալ ո՞վ է որ ելեր մեր գործերուն կը խառնուի։ իրեն ի՞նչ եղէ մեր Առաջնորդը հանրային գործերու մասին այս կերպ կամ այն կերպ կը չարժի, ինք ո՞վ է որ եկեղեցական պեղծումներու վրայ կ'խօսի, այս և այն քահանան ու վարժապետը կը նշանակէ, Իրեն բերնի՞ն է ընկեր քննադատութեան առնել

մեր հիւանդանոցը, ուր մեռնողները, միա՛ւք Աստուծոյ բըլնաւ գանգատ մը յայտնած չունին, բացի անոնցմէ՝ որք հոն դարմանուելէ վերջ՝ երբ դուրս կ'ելլեն, յանիրաւի կը խծբծեն այդ հաստատութիւնը։ Այդ անկուտի պարոնը, ինքզինքը ուսումնականի տեղ դրած՝ առանց ամչնալու ելեր հրապարակաւ կը յայտարարէ թէ Ոստումն. Խորհրդոց անդամները չունկայի մարդերէ բաղկացած ըլլալով, չունին իրենց պաշտօնին գիտակցութիւնը, թէ շատ հեզ իրենց արտառոց կարծիքներն ու որոշումները տրամագծօրէն կը հակառակին մանկավարժութեան տարրական սկզբունքներուն, թէ անոնք յաճախ ուսուցիչները բանուորներու և բեռնակիրներու աչքով կը դիտեն եւ՛ եւ՛։ վա՛յ է եկեր մեր գլուխն՝ եթէ գրագրիդ պէս խելքով ու քսակով թեթև անձեր մեր Ազգ. գործերուն գլուխը անցնին. չէ՛, կաթոլիկեան էֆէնտի, գրագրիդ բերանը գոցել պէտք է. եթէ գործերը այսպէս շարունակուին՝ մեծերը պզտիկ և պզտիկները մեծ պիտի ըլլան, շատ չանցած՝ քեզ ալ մեզի պէս մատի վրայ պիտի խաղցընեն։

Էֆէնտին ալ, որ ինքզինք Ազգին գլուխը համարելով՝ քիթը ամեն հանրային գործերու մէջ խօթած է, ամենակարևոր դեր մը կատարող անձի հովեր առնելով, կ'ուզէ վերջ տալ այս անկարգութիւններուն՝ որոնց հեղինակն է Յակոբիկ (իր գրագիրը)։

— Ա՛ո՛ եա քեզի քանի՛ քանի՛ անգամ չպատուիրեցի՞ որ Ազգիդ մեծերը յարգես, պատուիդ ապրիս, մարդ ըլլաս. նորէ՞ն սկսար ասոր անոր սրունքը խածնել։

— Բայց ա՛ղաս, գրասենեկի պարտականութիւններս ամբողջ կը կատարեմ. միթէ այդ մասին գանգատ մ'ունի՞ք։

— Ավո՛ր նայէ, դեռ պատասխանելու. երես ալ ունի՞ . . . ապերա՛ճախ, ի՞նչ շուտ մոռցար անօթութիւնդ։

— Կ'ազաչե՛մ, էֆէնտի, մի՛ նախատէք զիս. ես ճակտիս քրտինքովը կը ճարեմ հացս։

— Հասկցայ, քեզպէսներուն քիթը մինչև որ դետին չքսուի՝ մարդ չեն ըլլար։

Վէֆը սովորաբար հոս կը յանգի. եթէ ստորակարգեալը, բուռն և կորովի նկարագրի տէր, ազատ է ընտանեկան որ և է կապէ, հաշուի տեորակները կը գոցէ և իր անբաժանելի դիրքերու ու օրաթերթերու կապոցը թևին տակ՝ խրոխտաբար կը մեկնի գրասենեակէն, ուրիշի քով կամ մի այլ աստիճան մէջ մտնուելու իր օրապահիկը՝ պահելով իր բարոյական անկախութիւնը։

Խակ եթէ այդ չքաւոր երիտասարդը ծանրաբեռնուած է բազմանդամ ընտանիքով մը, որք անոր աշխատութենէն կըսպասեն իրենց առօրեայ սնունդը, այն ատեն խնդիրը կը փոխուի։ Անգործ մնալու գաղափարը չանկարծ ահարկու ճիւաղի նման իր առջև կը կանգնի։ փայլակի արագութեամբ իր երեւակայութեան մէջ կը պատկերանայ թշուառ վիճակն ընտանիքին, որ աղերսակու լալագին աչերով հաց կը խնդրէ իրմէ։ Անօթի՛։ այս անիծակուռ բառը ցուրտ սարսուռով մը կը համակէ զինք, և մինչ արցունքի երկու խոշոր կաթիլներ իր կոպերուն մէջ կը սառին, չրթունքը բռնապրօսիկ ժպիտով մը կը կծկի։ Ա՛լ հոգիին մէջ գոռացող փոթորիկը դադրեցաւ։ համակերպած է ան, չարը յաղթեց բարիին, հրեշտակը սատանի յիսխուեցաւ։

Վէպին գլուցագնը Յակոբիկ, որ այս վերջին դասակարգին կը պատկանի, անգամ մը բարոյական անկումեան մէջ իյնալէն ետք՝ ալ բնա՛ւ անկէ ելլալու ջանք չպիտի ընէ։ Արդէն քանի՛ քանի՛ պանդուխներ իր առաքինութեան համար անօթի մնացած, տատասկած ըլլալով՝ ալ յոգնած է կռուելէ։ Ինքն ալ դուրչներու պէս կ'ուզէ կեանքը վայելել, անոնց պէս ճարպիկ ըլլալ, մարդ խաբել ու դրամ շորթել։ Ճշմարտութիւն, արդարութիւն, իրաւունք, խիղճ ու պատիւ սին բառեր են՝ որք բառարաններու մէջ միայն գոյութիւն ունին։ Հապա իր իփէալնե՞րը, զորս երբեմն այնքան գորովանօք կը սիրէր ու կը փայփայէր է՞, ցնո՛րք, երևակայութի՛ւն անոնք ալ։ Փայլուն, չլացուցիչ պաճուճապատանքներ, որոնցմով իր մանկութիւնը խաբեր էին իր վարժապետները, հասկայական վարպետութեանց անհմուտ այդ հովկուլ իտէալիստները։ Իր բարոյական պարտութեան վրէժը անո՛նցմէ պիտի առնէր։ Կը բաւէր որ անգամ մը ուսումն, խորհրդոյ անգամ ըլլար, լինչ ճիւն ու կարկուտ պիտի տեղար անոնց գլխուն, իր կրած բոլոր նուաստացումները անո՛նց ալ զգացընել պիտի սար։ Եթէ իր առջև բարև չտային, եթէ իր կարգադրութիւններուն դէմ յանդգնէին դիտողութիւն ա՛ընել, վա՛յ անոնց գլխուն, թևերնէն բռնելուն պէս դուրս պիտի նետէր։ Միթէ ինքն ալ երբեմն օրերով անօթի մնացած չէ՞ր։

Ո՜հ Շահրիմանի այս տխուր դիւցազնը ա՛լ իր աչքին ճշդրիտ մէկ ընդօրինակողը կըլլայ, չնորհիւ իր խարդախ հնարքներուն, որոնց չորկայի լեզուով «չիթոյոնիկ» կըսեն, կը յաջողի ինքնա-

գլուխ խանութ մը բանալ, և միչտ դրամ դիզելու և հարստանալու տենչով հալումաշ՝ 500 ոսկի օժիտով կ'ամուսնանայ փառանձեմի հետ, վատահամբաւ ու սիրամոլ պչրուհի մը, որ իր ամուսինը կը խաբէ՝ ապօրէն յարաբերութիւն հաստատելով անոր ընկերին — Սմբատ Շաւարչեանի հետ։

Ա՛յս է ահա Պ. Շահրիմանի հոգեբանական վիպակին նիւթը, զոր ջանացինք աւելի տեղական չոչափելի գոյներով նկարագրել։ Գիրքը գոցելով՝ սա տպաւորութեան տակ մնացինք, թէ ամբողջութենէն բան մը կը պակսէր։ Կը նմանէր ոդբերգութեան մը՝ որու հանգոյցը անլոյծ կը մնար. վերջին վարագոյրը մ'ալ պէտք էր՝ թատերական տպաւորութիւնը կատարեալ ընելու և բարոյական եզրակացութեան մը յանգելու համար։

Ինչո՞ւ հեղինակը կեանքի տրամը կը վերջացնէ՝ Յակոբիկը մինչև վերջ ընկղմած թողլով անբարոյութեան տիղմին մէջ։ Միթէ այս է կեանքի վախճանական նպատակը։ Վսեմ գաղափարներով անած երիտասարդ մը պէ՞տք է որ հուսկ ապա երկրաքարշ կիրքերու և աղտեղութեանց մէջ որոնէ իր տեսլականը։ Այն ատեն ո՞ւր կը մնան ստիճանաւոր զարգացում, բարեշրջում և բարոյական բարձրացում. միթէ յառաջադիմութիւնը լոկ եղկերուաքաղ մ'է կամ թէ սին երազներու պատրանք։ Ո՛չ, ո՛չ, վիպագրին պաքաքն է կեանքի մութ խաւերու ծալքերը պարզելէն ետք՝ վճիտ և անարատ լուսոյ ճառագայթ մը սահեցնել հոն, բարձրագոյն իտէալի մը հարկը զգալի ընել՝ ընկերական չարիքներու հանդէպ։

Ըստ մեզ՝ վէպն իր լաւագոյն վերջաւորութիւնը պիտի ունենար, եթէ Յակոբիկ, յանկարծական զարթուումով մը զգար իր վիճակին ստորնութիւնը, անցեալն և ներկային մէկ արագ բաղդատութիւնը ընելով՝ չափէր այն անդունդին խորութիւնը, իմանար թէ սակէզօծ մոլութիւնը չէ՝ կարող սրտին կատարեալ գոհացում տալ. թէ՝ մահը լաւագոյն էր քան անպատիւ կեանքը։ Եւ դաշոյնի, թոյնի կամ հրացէնի ազդեցութեան ներքև պիտի իջնէր վերջին վարագոյրը, լայն և հանգիստ չունչ մ'առնել տալով հանդիսականներուն։

Վիպակին ոճը, կրնանք ըսել, զուտ աչխարհաբառ է. բացատրութեանց եղանակը ընդհանրապէս յստակ և ճիշտ. նկարագրութիւններն ու պատկերները՝ կենդանի, թէև երբեմն ձգձգուած ու չափէն աւելի ծաւալուն։ Նկարագեղ ոճ ունենալու ծայրայեղ ճիգը՝ հեղինակը մղած է մերթ ընդ մերթ

գրչէն ահեղընել ուռուցիկ բացատրութիւններ, ինչպէս — հիմակուընէ մուխ ուրուականներ կը նշմարէր իր պատանեկան ծիծաղկոտ օրերու թատերաբեմին վրայ։ կամ — վշտի ու տառապանքի փուշերը պատառ պատառ կ'ընէին իր ապագային համար կազմած գեղածիծաղ յոյսերու քնքոյշ ծաղկեփունջը։ — Անստուգութեան վհատեցուցիչ մշուշները դիր ու տար սիրուած էին իր չուրջը։

Եւ յետոյ՝ միթէ ծայրայեղ և ծիծաղելի չէ՞ Յակոբիկի խըղճահարութիւնը, չուզելով ուրիշ պաշտօնախնդիր մրցակցի մը հասչ ելլել Ի՞նչ, միթէ կեանքի ասպարէզին մէջ ներելի չէ՞ օրինաւոր մրցումը, և արդէն կեանքն իսկ իր ամբողջութեամբ աւելնօրեայ մրցում մը չէ՞։ Ասոնք թերութիւններ են, զորս անշուշտ ուղղելու հետամուտ պիտի ըլլայ Պ. Վահրամ Շահրիման իր Բ. Երկասիրութեան մէջ։

ԽՕՍՆԱՒ

ՔԱՐ-ԲԵՐԴ

Մինչև հիմայ Մուհաց Աչխարհի վրայ չատ քիչ խօսուած, ու գրուած է, բայց սոյն բազմահայ գաւառի վրայ որքան որ ալ գրուելու ըլլայ, դարձեալ քիչ է։ Մեր նպատակը, անոր առատ արտադրութեանց, մաքուր — առողջարար օդին, գեղածիծաղ ծովակին, Շնորհալոյն կիսաւեր Աթոռին, և բազմամարդութեան վրայ խօսիլ չէ, և ոչ նորա անցեալին, այլ ներկայ անկերպարան ու ողբալի վիճակին վրայ գրել ու դարման խնդրել է։ ուստի վեղարէն սկսինք ու կայդով երթանք. —

ԱՌԱՋՆՈՐԴ։ Պետրոս վարդապետ. բնիկ Սորոտի գիւղէն է, 75 — 80 տարեկան պարթև հասակին, ճեր ճերմակ մօրուքին, ու թարմ դիմագծին կողմէ քիչ մը Մովսէսին կը նմանի, հրապարակի վրայ բարի համբաւ մը ունեցած չէ ցարդ։ Եթէ հիւանդ չըլլայ, տաղաւարի կիւրակէ օրերը քարոզ կը խօսի, իր ամենասիրելի բառն է «յերր ժամանակ» այնպէս որ եթէ ժամ մը խօսելու ըլլայ 900 հատ յերր ժամանակ կըսէ, չեմ գիտեր իր քարոզներն ուսկից կը սերտէ։ 10 տարի է հոն եմ, Աստուածածնի վերափոխման տօնի օրը սա՛ բնաբանը կրկնած է, «Որ-

պէս եղջերու վտիտքի աղբերց ջուրց . . . » որ կը բացատրէ « եղջերուներուն պոչնաղներն երկայն ըլլալով՝ աղբիւրներուն խճճներուն պայանջէ կ'ըլլային, որով չէին կրնար աղբիւրներէն ջուր խմել : » Իսկ ծննդեան օրերը « յերբ ժամանակ Հէպէհիստանի Ռէֆէոս թագաւորը Փոքր Ասիա կարշաւէր, Գաբրել « հրեշտակն ալ Ս. Կուսին Աւետիս կուտար, ուրախ լեր երէկ եալ . . . : Ծնունդը մօտեցած է. Նորէն պիտի լսենք. հրնեկ մեզի. Առաջնորդին նստած տունը որ իրենն է աւելի լաբիւրինթոսի կը նմանի, հազար ու մէկ ծակ ու ծուկ կայ, մէջէ մէջ, տունէ տուն. — Ան տունէն դուրս կելլայ միայն կառավարութեան երթալու համար, ցարդ ոչ ի գիւղօրէքն, և ոչ նոյն իսկ վարժարաններն այցելած է, դուրսը ի՛նչ կըլլայ, ինչ կը դառնայ բնաւ տեղեկութիւն չունի, սակայն շատ լաւ գիտէ ո՞ւր տեղ հարսանիք կայ, ընդհերթ կտրելու համար:

Կիլիկեան եկեղեցական ժողովներու մէջ Ծոփաց եպիսկոպոսը մեծ տեղ կը գրաւէր, իսկ հիմայ ամենայետինը. չենք գիտեր ի՞նչ մտածմամբ այսպէս բազմահայ գաւառ մը այսպէս անուս մարդու մը յանձնուած է: Շատ գիւղեր մարմիններ առանց քահանայի կը թաղուին, շատ գիւղեր ալ երկուք–երեք ունին, ոմանք ալ արհեստով կը պարապին, ասոնք ինչո՞ւ կարգաւ չեն պրկուիր չրջուն հովուութեան. մանաւանդ Ներսի ու Փէթուրկէի կողմերը որոց լեզուն արդէն կորսուած, Աստրի քահանայից միջոցաւ կը կատարեն կրօնական պարտականութիւններին: Ա-ւա՛ղ, օր մ'ալ ազգութիւններին պիտի կորսնցնեն իրենց լեզուին պէս:

ՎԱՆԵՐ: Գաւառս ունի չորս վանք, որոց տարեկան հասոյթները 300 ոսկի է. եթէ չենքերն վերաստուած են իր եկամուտի աղբիւրներն անոնք են. այս եկամուտներն ո՞ւր կերթան: Պետրոս վարդապետի նման առաջնորդի մը տարին 300 ոսկի տալը շատ չէ՞. ժողովուրդը ցարդ լռած է. վասն զի իր գործին կուգայ. այս տեղ առաջնորդական տուրք չկայ, ժողովուրդէն դրամ մի ուզեր՝ ապրին տունը աւրէ. խօսող չկայ. Պետրոս վարդապետ իր առաջնորդութեան ժամանակ, ոչ քաղաքական, ոչ կրօնական, ոչ ուսումնական և ոչ այսինչ կամ այնինչ ժողովներ կազմած է. այսպէս բաներէն կը խրաչիր մի գուցէ իր շահուցը վնաս գայ. 10 տուն կաթոլիկ հայեր կան. ունին եպիսկոպոս մասնաւոր Առաջնորդարան. 4–5 վարդապետ ու մայրապետ ու կանոնաւոր աղջկանց վարժարան, նոյնպէս Լատիններ–

րըն, ուր կը յաճախեն 150ի մօտ հայ օրիորդներ, և ահա՛ մեր ապագայ սերունդն ալ մաս մաս կ՚օտարանայ, օտարներ դո՛ր ծու վրայ են, իսկ մենք թմրած թմրած կը նայինք «Ազատա-խոհութիւնը» դիմակ ընտրած, ինչո՞ւ մեր վեղարաւորները Պոլսոյ մէջ դիզուած, հարսնախօսութեանց ու մեռելաթաղի աչք տնկած են, թող անգամ մը իրենց աչքերը սա՛ հոգւով մեռածներնուս նային, քեհաներուս ու թշուառներուս, «հովիւ քաջ զանձն իւր դնէ ի վերայ Պոլսո՛յ» կը կարդան — Արմաչի մէջ Տեսուչ՝ վոխ-տեսուչ, տեսուչի տեսուչը կան, և թերևս 100-120 մարդոց համար, մինչդեռ հոս, չէնք չնորհք տեսուչ մը ալ չկայ, այս անիխանութիւնը մինչև ե՞րբ, գրեթէ ամէն օր Ազգ. պաշտօնէից մէջ (քահանայ, վարժապետ, երեսփոխան, ժամկոչ) կուիւն անսպասելի է, ինչ նախատելի խօսքեր իրարու կ՚ըսեն, որո՞ւ պիտի ղրկեն, ո՞վ պիտի պատժէ, կամ ի՞նչպէս—

ԽՈՒԼԷի ՈՐԲԱՆՈՑԸ. Փառք Աստուծոյ 8 — 9 ամէ ի վեր Խուլէի վանքը որբանոց մը չհիմնելու ձեռնարկուած է, չատ փա-ռաւոր, չատ գեղեցիկ, առջի օրը խնամատար Աղաներէն մէկը պարծանօք կ՚ըսէր թէ «Դէպկէն մը չհինել տուի որ երեք աթոռ քովքովի կրնան վեր ելնել» Այս չէնքին համար մինչև հիմա 200 ոսկի ծախք եղած է, այն գոյքերէն դուրս, զորս ժողովուրդը կամաւ նուիրած է, սակայն որո՞ւ համար, մի քանի աղտոտ-ծրտոտ մարդոց, որոնք, խնամատար տիկնանց ջանիք, հատիկ հատիկ հաւաքուած, փափուկ ձեռքերով կարուած, խնամքով պատրաստուած անկողիններու վրայ հանգիստ կը ննջեն, ու մառը գտնուածներն ալ անուշ կ՚ընեն (հարկաւ գի-նիով)։ Արդ՝ ինչո՞ւ այս չէնքը իր նպատակին չծառայեր, կիրա-կոսին, Թարոսին համար սա՛ նեղ պարագային այսքան դրամ վատնել աւելորդ էր՝ որբերը փողոցները մուրալով մերկ ու անօթի կը թափառին, լաւ չէ՞ր որ այս 200 ոսկւով Մեզրոսի մէջ տուն մը վարձուէր, ու այս որբերն գէթ սա՛ դառն վիճա-կէն տարի մ՚ալ աղատուէին. ուսումէ տալով նաև Ազգ. վար-ժարաններուն մէջ։ Երկար բարակ դիտողութիւններ՝ ասկէ չատ առաջ, Պոլսոյ թերթերուն գրուած եղան, բայց և ոչ մէկը հրա-տարակուեցան, վասն զի Հայր սուրբը իր բաժանորդութիւնը կը դադրեցնէ, և այս ինչ աղան իրմէ կը վշտանայ, որով գոր-ծի վրայ գտնուողներն աւելի կը քաջալերուին ու դեռն կը հասցնեն։ չկարդացինք բնաւ այն զեղծումներն որոնք տեղի ունեցան որբերը Պոլիս վոխադրուելու առեն, թէև քաղաքիս

եկեղեցեաց մէջ գոչերը խայտառակուեցան, բայց աւելի պատիժ մը կրած պիտի չըլլային երբ սուտ արարքներն ինքնդինքնին մէջ ալ չհատուէին, Պ. Հօրոյ իրաւունք չունի՞ այս խերթէն դանդատելու իրեն . . . Թէև նիւթէն չեզած եմ, բայց քանի որ կարգը եկած է պիտի խօսիմ։ Իր թղթակիցները աշխարհ. ուսուցիչներն են, սանք մինչև իրիկուն դասերը լքած դան իրար եղած յօդուած կը գրեն։ Ո՞վ է աւելորդը, ապագայ անբան ոչխարը, խեղճ խարտերդին . . . ներկան ու ապագան մի և նոյն ճամբու մէջ է։ Շատ ժամանակ վարժապետները դիւղ գիւղ կը պտտին հասկնալու համար թէ, ո՞ր գիւղն դամաքէսը կանուխ կը հասնի, որն աւելի խաչոր է, ո՞ր գիւղին լահանան շատ է, ո՞ր գիւղին մէջ կին, էրիկ մարդիկ ժողուած կը խօսին։ Ինքնդինքնին ալ, «Գաւառական քրոնիկ» անուամբ մը կրտելով կը հրատարակէ. և իրաւ այս պարագան ալ այնպէս կը պահանջէ, որ ժողովուրդը հասկնայ թէ ո՞ր մէկ գիւղը դուշմներն անկուտ ու խաչոր են. ո՞ր մէկը լաւ տոմաթէս ունի, ափսո՜ս, ափսո՜ս հազար ափսո՜ս . . . չեզաւ ու չկտիսի ըլլայ մարդ մը, որ վերքին սպին մէկ կողմ ընելով սուր աչքով մը դիտէ վէրքին մէջը, ու իր որդերից ազատէ զինքը. պարմանենք վէրքը, ձիաստը ընդհանուրին է, ձիաստը սպրին է . . . ժողովրդեան առածը կ'ըսէ «տէրտը պահողը տէրման չէ աներ»։ Մենք մեր պակասութիւնները ծածկելով չենք յառաջդիմեր վարժարաններուն վիճակին վրայ ուրիշ առեն — :

Պանդուխտը

Ս. Ե.

ԱՐՁԱՆԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆ Ի ՎՆՆԵՏԻԿ

Մեր Արդար ընթերցողները կ'յիշեն անշուշտ, որ անցեալ ամսոյն վերջերն Պ. Յակոբ Ֆ. Փափազեան պատանին, քանդակագործութեան համար ունեցած բնատուր ընդունակութիւնը մշակելու համար, կարգ մ'արհեստասէր և բարեհոգի մարդոց հանգանակութեան շնորհիւ յաջողեցանք Վենետիկ Մուրատ Ռափայէլեան վարժարանն ուղարկել, կանխաւ սոյն վարժարանի վեր. Տեսչութեան հետ որոշուած պայմանագրութեան մը համեմատ

Մ. Ռափայելեան վեր. Տեսչութիւնը յանձն կ'առնուր Պ. Յակոբ պատանին՝ իբրև կիսաթոշակ աշակերտ ընդունիլ, այս պայմանաւ որ անոր ճանապարհի երթևեկութեան ինչպէս նաև դպեւտեղէնի և այլ պատահական ծախքերն՝ յանամակալներու կողմէ հոգացուին։

Անցեալ տարի հանգանակեալ գումարին հաշիւը հրատարակելով, խոստացած էինք ծախուց հաշուեցոյցն ևս տարեկան չրջանի վերջն Հասարակութեան ներկայել։ Այս պարտաւորութիւնը մեր խոստման համեմատ կատարելու առթիւ անպատեհ չենք համարիր նաև վեր. Տեսչութեան և նոյն ինք Պ. Յակոբին գրութիւններէ քաղելով մի քանի տեղեկութիւններ հաղորդել, տեղեկութիւններ՝ զոր, տարակոյս չունինք, մեզ հետ՝ շատ գոհացուցիչ պիտի գտնեն տաղանդաւոր պատանւոյն ապնիւ պաշտպանները։

1896 ին մեր ձեռք հանգանակուած և գանձուած դրամական նպաստներուն գումարն է, արդէն յատուկ ցուցակով հրատարակուած *, մէջէն 20 էն դրչ. 5059, 25

ծախք եղած է Պ. Յակոբի համար,

Մ. Ռափայէլ վարժարանի վերատեսչութեան դրկուած իբրև թոշակ Ֆր. 750.

դրչ. 3557

Իզմիրէն ի վենետիկ ուղևորութեան տոմսակի Բ. կարգ	»	331, 75	
Հեռագրի և նամակի	»	56, 75	
Պ. Յակոբի դրկուած հանդերձեղէնի համ.	»	330, 75	
Պատրաստ դրամ	»	290	5059, 25

Արդ՝ ներկայ չրջանի համար, ըստ պայմանագրի, հանգանակելի և Մ. Ռափայէլեան վարժարանէ վճարելի գումարը պիտի լինի 500 ֆրանք։

Այս առթիւ՝ կ'արտագրենք Մ. Ռափայէլեան վարժարանի Տեսուչ, վեր. Հ. Մինաս Նուրիխանի 1897 դեկտ. 20 թուակիր նամակէն այս տողերը։

«Պ. Յակոբ փափազեանի մասին ունիմ այս ուրախութիւնը որ արդիւնաւոր եղք մը ունեցաւ Ձեր բարեգործական ջանքը, և մեզ ևս պատճառեցիք այս գոհութիւնը պատրաստելու քաջ արհեստագէտ մը։ Ցիրաւի՝ ընդարձակ է և ծանր իր ուսումը բայց և շատ մեծ է իւր կամքը։»

* Տե՛ս Ս. Մամուլ 1897 թիւ 2։

Եւ վեր. վերատեսուչը կ'յաւելու՝ թէ արդէն անցեալ Նոյեմ. ամսուն մէջ՝ մասնաւոր անդրիադարձ Ի.Էնվալտոյի ա-միսներ աշակերտելէ ետեւ, Պ. Յակոբ Ակադեմիան ընդունուած է վայելուն քննութիւն մ'անցնելով, և թէ այժմ անդրիադարձութեան յարակից ուսմանց հետ կ'չարունակէ ժրութեամբ իր արհեստը։ Իսկ ներկայ չրջանի թուղակի մասին կ'ըսէ. —

«Նամակնուդ մէջ կ'հարցնէք թէ արդեօք «դրամական կամ այլ ինչ նոր խնդիր մը ունիք։» Առ այս պէտք եմ պատասխանել որ նոր խնդիր կամ պայման չունիմ, բայց ինչ որ ըրած էի 8 Դեկտ. 1896ի թղթովս, և որ ընդունուած էր։ Այսինքն տարուէ տարի* կանխիկ վճարել ֆր. 500 Պ. Յակորի ուսումնական ծախուց համար։ Առաջին տարին աւարտած ըլլալով Ցունվարին մէջ, նոյն ժամանակին կ'սպասեմ վերոյիշեալ գումարին։ Պ. Փափազեանէն կրնաք իմանալ թէ ոչ ինչ է այդ գումարը զանազան ծախուց նկատմամբ։»

Վեր. Վերատեսչութեան սոյն գրածէն յայտնի կ'երեւի, որ Մ. Ռափայէլեան վարժարանն ոչ միայն պահանջուած գումարին փոխարէն կ'հայթայթէ Պ. Յակորի ուտեստ, բնակարան և կարեւոր դպրոցական ուսմունք, այլ և Ակադեմիական արտաքին ծախուց ևս հոգն ստանձնելով՝ մասամբ սատար կ'գտնուի Ուսանողին պիտոյից։

Իսկ Պ. Յակոբ իր 19 Դեկտ. թուակիր գրով հետեւեալ տեղեկութիւնները կ'հաղորդէ մեզ։

«Ինչպէս արդէն յայտնի է Ձեզ, Նոյ. 4ին Ակադեմիան մտայ, և ներկայացայ այն արձանագրծին որ տիեզերական համբաւ ունի։ Հսկայ գեղարուեստից բարձր ժողովին անդամ է։ Ազնուաբար և համակրանօք խօսեցաւ ինձ, և արդէն մի քանի աշխատութիւններս տեսած լինելուն, այնպիսի գործ մը տուաւ ինձ որ բնաւ չէի կրնար երեւակայել։ Տուած արձան օրինակն, ըստ դասաղութեան ձեռնհաս անձերու, երեք ամսէն կարելի էր աւարտել, բայց այնքան հեռանդով աշխատեցայ, որ 6 եօթնեկի մէջ աւարտեցի։ Շատ գոհ եղաւ ուսուցիչս, և՝ ըստ կանոնի՝ վեց ամսէ ետք՝ բնական մնալէ օրինակելու տեղ, հրաման եղաւ որ անմիջապէս սկսիմ, և արդէն ամսն օր երկու ժամ կ'զբաղիմ բնական մնալէ քանդակել։ Բաց աստի՝ դասատուս անխնայ եռանդով կ'ջանայ արձանագործութեան յարակից անհրաժեշտ գիտութիւններն և արհեստին գաղտնիքն ինձ ուսուցանել։ Նոյ. 8էն սկսեալ մինչև այսօր երեք կաւեայ արձան լմնցուցի բնականէն, և մեծագոյն գործ մը տալու մտադիր է քաջահ-

* Պարտ է նշանակել որ ամբողջ երեք տարուան մէջ Պ. Յակոբ պիտի յաջողի աւարտել իր ընթացքը։ Խ.

*Թուխ դասատուս . . . իմ բոլոր ճիգս պիտի թափեմ բարարարներուս պ-
հնկալութիւնները պահել . . . .»*

Եւ ապա Պ. Ցակոբ կ'ընդհանրէ զանազան անդամագնահատութիւնները որոց պնդանջ կ'հետեւի, և Մ. Ռափայէլեան վերջ վերատեսչութեան կողմէ տեսած պաշտպանութեան և աջակցութեան համար իր սրտագին շնորհակալութիւնը կ'յայտնէ։

Այս տեղեկութիւններն հաղորդելով, մեր նպատակն է չեշտել թէ՝ Պ. Ցակոբ՝ արդէն արհեստին ընդունակ և սիրող, աշխատասիրութեան կենդանի տիպար մ'է, և թէ իր պաշտպան բարերարներուն համարումն ու վստահութիւնը գրաւելու, ինչպէս նաև կարելի եղած սուղ ժամանակին մէջ իր արհեստին մէջ զարգանալու և քիչ արձանագրած մը լինելու համար ամեն բարոյական և իմացական հանգամանքն ունի։

Հետևապէս՝ այսպիսի տաղանդաւոր պատանւոյ մը հարկ եղած պաշտպանութիւնն ու քաջալերութիւնը, տարակոյս չունինք, որ պիտի չարունակեն ընծեռել իր ազնուասիրտ սատարները, վստահ լինելով որ Պ. Ցակոբ փափազեան ոչ միայն իր տաղանդով և իր բնիկ յատկութիւններն անաղարտ պահելով Հայ անուան պատիւ և աշակերտած վարժարանին մեծ դոհունակութիւն պիտի պատճառէ, այլ և օտարներու առջև, ինչպէս իր իտալացի անուանի Ուսուցիչը հրապարակաւ յայտարարած է, իտալական արուեստին փայլուն աշակերտներէն մին պիտի լինի։

Ուստի՝ ներկայ չրջանի համար կարևոր դրամական գումարն մեծահամբաւ Մ. Ռափայէլեան վարժարանի վերջ վերատեսչութեան հասցնելու համար՝ կոչումն կ'ընենք Պ. Ցակոբի բարերարներուն որ հաճին մասնակցիլ սիրայօժար այս նպատակին անհրաժեշտ հանգանակութեան։

* * *

Մ. Ռափայէլեան վարժարանի վերատեսչութիւնը կ'յայտնէ մեզ, որ պատրաստ է վարժարանը ձրի աշակերտ ընդունիլ ընտրութեամբ տեղւոյս Ուսումնասիրոյ, եթէ նոյն աշակերտին հետ լիաթոշակ աշակերտ մ'ևս առաջարկուի։ Հետևապէս թէ կ'գտնուին քաղքիս մէջ այնպիսի ծնողք որ իրենց զաւակը վարժագիտութեան մը յատկացնելու կ'փափաքին՝ վճռակտուր թղթակցելով՝ կարող են խմբագրութեանս դիմել այս մասին բացատրութիւն ստանալու համար։

ԱՌՏՆԻՆ ԳՈՐԾԵՐ

Բանկալի հաշուեկշռութիւն. — Ս. Ներուեան Ազբանոյի չիճակը. — Հոբ. Ազբաթոմ ընկերութիւն Ազբանոյի և Մանկապարտէզի գծանաւութիւն. — Անհիմն լուրեր. — Ազնուի մահ եւ յաջեան եպիսկոպոսի։

. . . Խմբագիր. — Թէև սովորական խօսք դարձած է թէ կանոնաւոր և ուղիղ մատակարարութիւնն լաւ և առատ արդիւնք կ'բերէ, սակայն քիչեր այդ կանոնը կ'պահեն երբ տոհմային հաստատութեան մը գլուխն անցնին։ Հետևապէս՝ երեւելիականները կ'սկսին հասոյթից նուազման և դրամական նեղութեան վրայ, առանց ի նկատի առնելու թէ՝ ո և է դործի, մանաւանդ ազգային ձեռնարկի՝ յաջողութեան առաջին ու վերջին պայմանն է կանոնաւորութիւն և հանրային վստահութեան զարթուցումը։ Ո՛ւր որ վստահութիւն, ուր որ արդիւնք կը պակսին, կ'պակսին նաև ժողովրդային աջակցութիւն, և կ'յաջորդեն կասկած և անվստահութիւն։ Ահա այս է պատճառն որ մեր զանազան հիմնարկութիւնները. դպրոցական, վանական, բարեգործական և. չատ տեղ ապիկար, ոլորուտ և անհետևտես մատակարարութեան թերմամբ՝ պահ մը զարդացման երեսցոյց տալէն ետև՝ ոչ միայն կ'քայքային այլ և այդ քայքայման պատասխանատու մարմինները հմայիք կ'անհետին։ Վերին իշխանութիւնն որո՞ւ օձիքէն բռնէ չգիտէ, վասն զի ինչ որ բռնէ ձեռքը պիտի մնայ, և այս է մեր ճակատագիրն ըսելով՝ ատեպ դարման մը մտածելու նեղութիւնն անգամ աւելորդ կը համարի։ Իրաց այս ընթացքէն ո՞վ կ'տուժէ — ի հարկէ ժողովուրդն, որ երբեմն բաւական միամիտ է հաւատալու թէ զանազան և յատկապէս կրօնական հաստատութեանց համար ըրած նուէրներն իրենց որոշեալ նպատակին կ'հասնին։ Այժմ օր օրագիրները կ'բերեն մեզ ոգբալի լուրեր մեր վանական, կալուածական և այլ ազգային սեպհականութեանց վրայ, որ կամ անխնամ կ'մնան, և կամ անոնց հասոյթներն մասնաւորներու քըսակը կ'պարարեն։ Ով՛ղ ժողովուրդը տայ ու տայ, եթէ տալուէ ալ կարողութիւնը մնացած է, տուածին հաշիւը թերևս հանդերձեալ կենաց մէջ տեսնելու յուսով, և ուրիշ այդ յոյսն է, երկնային պսակը ժառանգելու յոյսն է որ կ'գրդռէ զինք անյիշաչար ոգւով վարուելու իր ղեկավարներուն հետ։

— Բայց դէթ՝ այս անպատասխանատուութեան չրջանին մէջ, մխիթարական է տեսնել երբեմն խղճամիտ և արդարասէր ազգ. պաշտօնեաներ որ նուիրական պարտ կ՚համարին իրենց ստանձնած պաշտօնին մանրակրկիտ համարը տալ Հասարակութեան և անոր համարումն ու վստահութիւնն իրրև անգին վարձ մ՚ընդունիլ։ Ահա այսպիսի մարմին մ՚է և մեր մէջ՝ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ Հոգաբարձութիւնն, որ՝ տարիէ մ՚ի վեր՝ դոհ չմնալով ամէն ամիս իր ելից և մտից հաշուեցոյցն եկեղեցւոյ բակը կախել ի գիտութիւն հայ Հասարակութեան, այս օրերս իր միամեայ հաշուեցոյցն ևս հրապարակ հանեց, հաշուեցոյց՝ որուն՝ չատ տարիներէ ի վեր՝ արդիւնաւորութեան կողմէ նըմանը տեսնուած չէր, և որմէ կ՚երևի որ Հոգաբարձութիւնն, 100 հազար (ընթացիկ դրամ.) ղրուշի գործողութիւն մը կատարեր է։ Այս հաշուեցոյցին վրայ, զոր պատրաստած է հաշուակալն, Արգոյ Պ. Մկրտիչ Ս. Պալասանեան, ուշիմ և գործունէի երիտասարդն, և Տնտ. Խորհուրդէն վաւերացած, կ՚արժէ մի քանի խօսք ըսել։ Նախ՝ յատուկ ցուցակի մը մէջ պարզած է պանդան նուիրատուներուն անուններն իրենց առ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցին ըրած նուէրներով, որոց մէջ կարևորներն են քաղքիս բարեպաշտուհի տիկնանց 18 օսմանեան ոսկւոյ նուէրն, որով՝ Արժ. Տ. Աբրահամ քահանայի մեռօք՝ այլ և այլ եկեղեցական հագնելիք եղ դնուած են, ինչպէս նաև զանազան անձերու կողմէ տրուած 124 օթմ ձէթն, կտաւներ, չապիկ, ալիւր և դրամ։ Երկրորդ՝ ցուցակին մէջ կ՚երևին իրր Մուտք՝ պաշտօններէ, մկրտութիւններ, հարսանիքէ (3995 ղրչ.) դանձանակէ (7685) մկրտութիւնէ (4629), մոմի թապաներէ (54850), յուղարկաւորութիւնէ (19987) եղ դոյացած հասոյթից գումարն ընդ ամէնը 98682, 50 ղրչ. իսկ ելից կողմն՝ ամսականաց, մոմի, տնտանկաց և այլ ծախուց գումարն 58699, 25 ղրչ. և իրրև պրէմէ ցոյց դրուած է նորոգութեանց, չապիկներու չինութեան։ Տնտեսական խորհրդոյ վճարուած (21627, 50) մոմարանի դրամագլուխ եղ (5640) պատրաստ դրամ (5210. 75) ընդ ամէնն 39982, 25 ղրչ., այնպէս որ ելքն ի հաւասարի 98682 մտից գումարին։ Աւելորդ է կրկնել որ այս դոյացուցիչ արդիւնքը պարտ է վերագրել Պատ. Հոգաբարձութեան աչալուրջ և ընտիր մատակարարութեան՝ որով մէկ Ազգ. վարչութեան և մէկ հայ Հասարակութեան վստահութեան և գովասանութեան արժանացած է։

— Իսկ անդին՝ ուրիշ հաստատութիւն մը՝ այս է Ս. Ներսէսեան որբանոցն՝ իր Տնօրէն Խորհրդոյ մէջ ծագած գժտութեան և երկպառակութեան գործերով՝ ցաւալի վիճակի մը ենթարկուելով կ'ընծայէ, որուն համար՝ որ չկրնար չարունակուիլ առանց ծախորդ վախճանի մը յանգելու՝ Հասարակութեան մէջ այս մասին ծագած լուրերն, որ ստուգութիւն կ'գտնեն, արդէն իսկ նախորդ մի նամակիս մէջ ակնարկած կ'հաստատեն, այս է՛ թէ Տղոց Որբանոց մը վարելու ու մատակարարելու գործն ոչ միայն անձանձիր հակողութիւն, այլ և փորձառութիւն, ձեռնհասութիւն կ'պահանջէ, բաներ՝ որ դրամով չեն ստացուիր, այլ աչխատութեամբ և դիտութեամբ։ Տնօրէն խորհուրդ և հոգաբարձութիւններ ունի Որբանոցն, բայց հաժերաչխ չեն գործեր, վերակացու, հոգատար և մատակարար ունի, բայց իրենց յարաբերական պաշտօնները ճշդուած չեն, և հետևապէս վէճն անպակաս՝ և որերն՝ այնչափ երես առած՝ որ վտահ են ամեն անկանոն ու ըմբոստ վարմունք մ'ունենալով հանդերձ անպատիժ մնալ ի լրոյ կ'իմանամ որ Գաղ. Ժողովն նոր կանոնագրով ու նոր կարգադրութեամբ այս հաստատութեան կանոնաւոր ուղղութիւն մը տալու կ'պատրաստուի, և պէտք է չտասլի, վասն զի Որբանոցն անել ճամրու մէջ կ'գտնուի։

— Սակայն բոլորովին տարբեր տեսարան մը կ'ընծայէ Պատ. Հոգ. Որբախնամ Ընկերութեան որբանոցն իր կանոնաւոր ընթացքով և օր ըստ օրէ ստացած հանրային համակրանք։ Ասոր ներկայ պարագային մէջ՝ անգամ մ'ևս կ'հաստատուի այս ճշմարտութիւնն թէ՝ երբ կանայք գործի մը ձեռնարկեն, մանաւանդ բարեգործական սահմանին մէջ, գործունէութեան, կանոնաւորութեան և տնտեսութեան աւելի զգայի, աւելի արդիւնաւոր փորձերով կ'յաջողին։ Ինչպէս Հոգ. Որբախնամ նոյնպէս Կրթասէր Ընկերութիւնն կաղանդի առթիւ կատարեցին և այս տարի տօնածառի հանդէսն, թէև աւելի անշուք այլ սրտաչարժ կերպով, և մի չատ սաներ ու սանուհիներ, որք և որբուհի, զանազան նուէրներով ուրախացուցին։

— Բիւզանդեան 364 թուին Աղբ. Բասիլիոս Մեծ գրուած մի քանի լուրերն՝ թէ — Ս. Մեսրոպեան վարժարանի մէջ երկու բարձր դասարաններ պիտի հաստատուին, մին վաճառականութեան և միւսն տնտեսագիտութեան՝ տեղւոյս վաճառականներէն կարտսկետ է Ֆ. Արապեանի ծախիւք, թէ այդ է Ֆէնեարին Իշխիրէ

Գաւառական ժողովին անդամ է, թէ տեղւոյն Առաջնորդ՝ Տ. Ներսէս Ծ. Վ. Աղանեանի եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան համար չէջմիածին ուղեւորելու առթիւ ըլլալիք բոլոր ծախքերն նմանապէս Արտաքան էֆ. պիտի հոգայ.—ինչպէս չատերու նոյնպէս և ինձ զարմանք պատճառեցին. Զդիտեմ թէ ուսկից քաղէր է Ինճաճեանի քրոնիկն այդ լուրերը քանի որ բնաւ ատոնց թիւն չունին, և որ թերևս յափռակ ոճովքը կ'հաղորդուին. Ըստոյգ ազբիւրներու դիմելով՝ ատուգեցի նախ՝ թէ Մեսրոպեան վարժարանի մէջ ոչ առաքելական և ոչ պնպեսաֆիական դասընթացներ պիտի հաստատուին, և արդէն ստորագծեալ բառերը պարզ նշանակութենէ զուրկ են, դի անտեսադիտութիւնն անրաժան է վանականութենէ: Երկրորդ՝ Արտաքան էֆ. Գաւառական ժողովոյ անդամ չէ, այլ Ջաղ ժողովոյ: Իսկ եպիսկոպոսական ծախուց գալով՝ բնաւ երբէք Արտաքան էֆ. այդպիսի ծախք մ'ընելու մտքէն անդամ չէ անցուցած և անցնելու ալ պէտք չունի, կարծեմ, քանի որ չատ աւելի ըստ օրէնսդրական պէտքեր ունի ժողովուրդն, և այդ պիտույից դոհացման համար երանի թէ Արտաքան էֆ.ի բարերարութեան արդիւնքը վերստին վայելէր: Եւ ինձ հաւանական չերևիր՝ որ մեր Առաջնորդ Հայրն՝ ներկայ նեղ և տխուր պարագայից մէջ՝ եպիսկոպոս լինելու փափաքը տածէ: Ըստ երևոյթին հեգնանքի մը գործն է այդ տարաձայնութիւնն, և եչմիածին արդի պարագայից մէջ չատ հեռու է մեր քաղքէն ոչ միայն նիւթապէս այլև բարոյապէս:

— Այս առտու՝ կ'տարածուի բոլոր քաղաքիս մէջ անակնկալ և ողբալի լուր մը՝ որ բոլոր ժողովրդեան վրայ խոր և վշտալի տպաւորութիւն մը կ'թողու: Եսայեան Եսայի էֆ. քաղքիս առաջնակարգ և հռչակաւոր վաճառականն՝ երէկ իրիկուն ծանր պատահարի մը զոհ երթալով կ'վախճանի, խոր սուգի մէջ համակելով բոլոր Եսայեան գերդաստանն և հայ հասարակութիւնն:

Այս ողբալի դէպքին վրայ ուրիշ անգամ:

13 Յունվար

ՍԻՍԱԿ:

ԽՄԲԱԳԻՐ-ՏՆՕՐԷՆ Մ. Մ. ՄՈՒՐԵՒԵԱՆ

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՔ

Դրատուն ստացած է

ԳՐՊԱՆԻ ՅՈՒՇԱՏԻՏՐ

ՕՐԱՑՈՑՑ

Հրատարակութիւն Զ. Թորոսեանի.

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՕՐԱՑՈՑՑ

Ա. Փրկչեան Աղգ. Հիւանդանոցի

ՄԱՆՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ. — Գրեց Տօք. Ն. Տօզատեան, կ. Պոլիս. Տպագր. Նշան Պէրպէրեան 1898 — Գին 10 գրուշ.

ՄԱՐԴՈՒ ՄՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ. — Գրեց Վ. Հանան Շահրիմեան, հրատարակիչ Գ. Տէրմէհեան Խուսմուք. — Գին 50 սանթիմ.

ԳԻՐՔ ԳՐԵԼՈՒ ԱՐՈՒԵՍՏԸ. — Նորաս հեղինակներուն ուղեւոր քանի մը կարեւոր տեղեկութիւններ. գրեց Ե. Գաբրիել Վ. Մկրտիչեան, յատկացած գիրք կարդալու արուեստը վիճնա Մխիթարեան Տպրան 1898 Գին 1 Ֆր. 25 սանթիմ.

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՑ ժողովրդական պատեր. — Հետաղրութեամբ Էքպէյի 24ԷՐ. հրատարակութիւն Գամիճեան պարտիզպետեան, տպագր. Ն. Մ. Արամեան 1897 գին 3 գրուշ.

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ Արդի աչխարհաբարբ. և գիրք — Զաքէլ Տանիէլեան, կ. Պոլիս տպագր. Մատթէոսեան 1897 գին 3 գրուշ.

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱՐՈՒԵՍՏ ՏՆՂԱՁԱՓՈՒԹԵԱՆ հանդերձ գրաբար և աչխարհաբար հատընտիր քերականաց հատուածովբ, յօրինեց Յ. Գաւրգէն, կ. Պոլիս տպագր. Մատթէոսեան 1897, գրատուն Պ. Պալեանց գին 3 գրուշ.

ԱԶԳ

ՀԱՏԸ ԵՐԵՔ ՄԵՁԻՏԻ ՍԵՒԱՆԿԱՐ

Նկատելով թէ՝ վերջերս հրատարակի վրայ կարգ մը նկարիչներ խիստ աժան կը պատրաստեն սեւանկարներ, որոնք զուրկ են շատ անգամ գեղարուեստի պահանջուած նրբին հանգամանքներէ։

Պատիւ ունիմ ծանուցանել թէ՝ ասկից յետոյ հատը 3 մէճիտի յանձն առած եմ պատրաստել սեւանկարներ, որոնք ալիտի ունենան այն նրբութիւնը, զորս մինչեւ յարգ 6 մէճիտի պատրաստած նկարներուս յատուկ էր։

Հետեւաբար կը յուսամ թէ՝ Ազգով Հաւատարմութիւնը ի նկատի առնելով այն ընդլայնք գոհողութիւնս, ալիտի քաջալերէ զիս իւր յանձնարարութեամբ· և նախամեծար ալիտի համարէ զիս կարգ մը օտար նկարիչներէ։

Գործատեղիս նոյնը կ'մնայ եկեղեցւոյ դիմաց թիւ. 1 Մամուրեան տպարանին դէմ առ դէմ։

Ս. Ց. ԳՅՈՒՐՋԻՃԵԱՆ
Նկ-ուհ

4 Յունվար 1898
Իզմիր